Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

ÅRSSKRIFT

for gamle og nuværende elever fra Tønder Statsseminarium 1964

ÅRSSKRIFT

FOR GAMLE OG NUVÆRENDE ELEVER FRA
TØNDER STATSSEMINARIUM

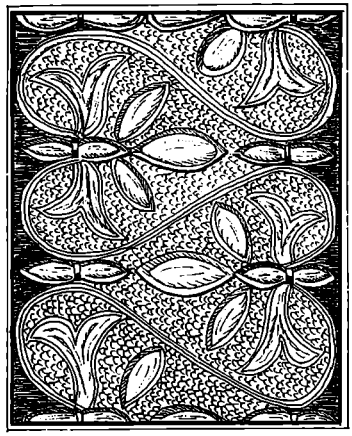

UDGIVET AF
TØNDRINGER SAMFUNDET
NUMMER 22 . TØNDER 1964

Indholdsfortegnelse

Asger Nyholm: Tale ved dimissionen 8. juni 1964 3
Asger Nyholm: Afskedsord til Inger Enemark 7
Sigurd Schoubye: Fonden til bevarelse af gamle huse i Tønder 9
Niels Erik Tyge: Tønder, købstad og grænseby 1964 15
Jens Lampe: Tønder Seminarium i 1864 19
Tyge Haarløv: Industriudvikling m. m. i Tønder amt 24
Erik Tygesen: Amtsskolekonsulentskifte 27
En klokkestreng 30
Meddelelse 30
Tønder Seminarie-Stat 30
Aage Glenstrup: H. Meesenburg: Lærerens arbejdsbog i geografi 31
Niels Erik Tyge: Hermann Tychsen 32
H. Meesenburg: Tøndermarskens udviklingshistorie. Nogle hovedsynspunkter fra N. Kingo Jacobsens doktordisputats: Tøndermarskens Naturgeografi 33
Aret rundt 39
Vore 25-års jubilarer 41
Siden sidst 44
Tøndringer-Samfundets regnskab 47

Forsiden: Alleen langs Vidåen
– trykt med sværte på vandbasis. Udført af Erik Nicolaisen.

Tuschtegning på titelblad:
Checkoslovakisk ornament: Hans Høgner.

Redaktion: Th. Lauridsen, Niels Erik Tyge,
H. C. Hansen (ansv.)

Årsskriftets adresser:
Ekspedition og kasserer: Arne Fischer, Nygade 20, Tønder.
Redaktører: Th. Lauridsen, Hasle, Bornholm,
H. C. Hansen, Grev Schacksvej 27, Tønder.

Tale ved dimissionen

8. juni 1964

Kære dimittender.

Må jeg ved denne festlige anledning begynde med at bringe Dem seminariets lykønskning. Det lyder lidt officielt og derfor lidt kedeligt. Men når jeg siger seminariet, er det ikke institutionen, jeg tænker på, men det er os, den kreds af mennesker, som i en årrække har arbejdet sammen med Dem, og som er kommet til at sætte pris på Dem, og som derfor også med en vis vemod tager afsked med Dem. Nå, det skal jo ikke være en sørgefest, så vi vil selvfølgelig også dele Deres glæde over, at De nu er nået til vejs ende.

At De er glade ved at være færdige, forudsætter jeg som noget selvfølgeligt. Det ville være unaturligt, om De ikke var godt tilfredse med, at De nu bliver Deres egne herrer og skal handle helt på eget ansvar. Det skal De jo. Ganske vist er der love og bekendtgørelser, som skal følges. Men det væsentlige i skolearbejdet bærer læreren selv ansvaret for. Der er få bestillinger, hvor man er så frit stillet, og hvor man derfor også i den grad selv bærer ansvaret for det arbejde, man udfører.

Dette kan måske ved siden af feststemningen fremkalde visse seriøse tanker. Det er forståeligt, hvis det er sådan. Det kan jo ikke nytte at skjule det. Nu er det Dem, der skal stå for skud. Er man under uddannelse, er det naturligt, at man er kritisk indstillet, og at der er adskilligt, man kunne ønske anderledes. Men når man selv skal til at undervise, må man finde sig i selv at stå for kritik.

Og hvor har ikke skolen måttet stå for megen kritik. Skoletiden er blevet kaldt det forsømte forår. Endnu skarpere faldt ordene fra Grundtvig om skolen: Der visner rosen i den kvalme gravluft, der brister øjet på ligbåren, og

> til vintren vies dér den unge vår
> for sommeren besveget og for høsten.

Eller tænk på Rousseau, der kategorisk erklærede, at opdrageren blot skal gøre det modsatte af, hvad alle andre gør, så vil opdragelsesmetoden altid vise sig at være god.

Skolen og undervisningen har til alle tider fået læst og påskrevet. Og sådan vil det sikkert gå til dagenes ende. Det er forståeligt. For skolen er det sted, hvor i ganske særlig grad generationerne mødes, og i generationernes møde vil der altid være konfliktstof.

Den ældre generation har efter bedste evne – måske endda under store ofre – søgt at realisere sine ideer om, hvad der var af værdi. Den ser det som sin opgave at hjælpe den unge generation til at føre disse værdier videre. Og den yngre generation vender sig netop ofte imod den ældre generations værdinormer. Den nærer intet ønske om at føre de ældres ideer videre. Den vil være sig selv.

Midt i denne brydning står skolen.

På den ene side er skolen en institution, der er skabt af det bestående samfund, og dette samfund stiller sine bestemte krav til skolen. De kender selv erhvervslivets ofte fremførte beklagelser over, at de unge ikke møder tilstrækkeligt udrustede fra skolen, at deres kundskaber er mangelfulde, at de ikke tilstrækkelig grundigt har lært at regne og stave. Og kravene går videre: Jo mere indviklet samfundsmaskineriet bliver, jo større krav må der stilles til uddannelsen. Skal nationen klare sig i konkurrencen, må uddannelsen være mere effektiv. Det er ved at blive et formeligt kapløb for skolen at følge med i udviklingen og ved erhvervsvejledning og udspecialisering i tide at at få placeret alle på deres rette plads i samfundet og gøre dem til effektive hjul i samfundets store maskineri.

På den anden side arbejder skolen med en flok levende børn. De møder med deres krav til skolen. Deres forestillinger kredser ikke om, hvad samfundet må kræve, men om hvad de forstår ved lykke i livet. De kræver ret til at være sig selv. Først kræver de ret til at være børn og blive behandlet som børn og ikke som fremtidige samfundsborgere. Siden, når de bliver større, vil de være sig selv i deres vurderinger af samfundsforhold og politik, af kunst og religion, og af bare iver for at vise, at de er sig selv, begynder de jo gerne med at slå meget kraftigt fast, at de i hvert fald ikke har de samme meninger som samfundet og de ældre.

I konflikten mellem disse to hensyn står skolen – og skolen tager fejl, hvis den tror, den ustraffet kan overhøre det ene af kravene. Den gavner ikke barnet ved kun at følge barnets krav – og den gavner ikke samfundet ved kun at følge samfundets krav.

Der er skoler, der ensidigt og radikalt kun følger barnets krav og realiserer den helt store frihed for børnene. Man kan nævne Neales kostskole Summerhill. Jeg er ikke i stand til at vurdere denne skoles

arbejde. Jeg tror gerne, at der er børn, for hvem det kan være en redning at komme et sådant sted. Men det er en gammel sandhed, at mennesket er et politisk væsen. Det betyder, at vi er skabt til at leve i et samfund. Og derfor vil den, der ikke i sin barndom er blevet forberedt til at leve i et samfund, bittert føle, at man har bedraget ham. Der er dem, der i en senere alder angrer, at de ikke har udnyttet deres læretid bedre. Der er dem, der med en vis bitterhed vender sig mod dem, der på grund af udygtighed – eller endnu værre: på grund af dovenskab – ødelagde deres læretid for dem. Omvendt er der dem, der i dyb taknemmelighed mindes de lærere, der gjorde deres uddannelse frugtbar for dem. Vi kan ikke indrette vore skoler uden hensyn til det samfund, som børnene skal vokse op i, og uden at se det som det væsentlige mål at hjælpe børnene til at leve i vort samfund og ikke stå hjælpeløse og fuldstændig desorienterede, når de forlader skolen. Da Chr. Ditl. Reventlow, en af dansk skolehistories smukke skikkelser, oprettede skoler på sit gods for bønderbørnene, var det blandt andet fordi han ønskede, at børnene skulle lære så meget, at de »ikke lod sig bedrage af andre, som ville udnytte deres vankundighed«.

Man gør ikke barnet nogen tjeneste ved at se bort fra samfundets krav til skolen.

Men når dette er sagt, skal det lige så stærkt siges, at man gør ikke samfundet nogen tjeneste ved at se bort fra barnets naturlige krav til skolen. Det var Rousseaus budskab til den pædagogiske verden, at man skulle lade barnets udvikling foregå langsomt som en naturlig organisk udfoldelse – og budskabet blev ført videre af Grundtvig i de berømte linier:

at lykken svæver over urtegården,
når støvet lægges i sin skabers hånd
og alting ventes i naturens orden.

Barnet har krav på at være sig selv, og dette krav skal skolen respektere – og den skal også gøre det for samfundets skyld. Hvis barnets initiativ og dømmekraft altid støder på en mur af kontraordrer, kvæles dets initiativ. Et menneske uden initiativ er ikke meget værd for samfundet. Han er som kammerråden hos H. C. Andersen. Hans kone, kammerrådinden, sagde om ham, »at han var født under hjulbørens tegn – altid skulle han skubbes frem, ligesom en hjulbør skal det«. »Hans fader skubbede ham ind på et kontor, hans moder skubbede ham ind i ægtestanden, og hans kone skubbede ham op til

kammerråd, men det sidste sagde hun ikke, hun var en besindig, brav kone, der taug på rette sted, talte og skubbede på rette sted«. Sådanne mennesker uden initiativ er en dødvægt i samfundet. De har ikke de kvaliteter,der bringer samfundet videre. De vil aldrig skabe det nye i kunst eller videnskab, de vil ikke bane nye veje i det sociale eller politiske liv, de vil ikke sætte de store humanitære hjælpearbejder i gang som en Albert Schweitzer. De vil næppe engang finde på at hjælpe i den nærmeste nød. De vil ligne dem, vi kender fra den foruroligende fortælling i Det nye Testamente, dem som på regnskabets dag måtte sige: Hvornår så vi dig hungrig og gav dig ikke at spise, eller tørstig og gav dig ikke at drikke, og fremmed og tog dig ikke hjem, eller nøgen og klædte dig ikke, eller syg og i fængsel og besøgte dig ikke. Ingen har sagt dem, at de skulle hjælpe og så hjalp de ikke. Et behjertet og resolut initiativ vil de aldrig finde på af sig selv, for de har kun lært at gøre, hvad andre siger, de skal gøre. Og hvad værre er: Sådanne mennesker lader sig kun altfor let dirigere af dem, de ikke burde lade sig dirigere af, eller måske af en samvittighedsløs øvrighed drive til handlinger, som de aldrig ville være gået med til, hvis de var opdraget til at være sig selv og følge deres egen samvittighed.

Samfundet er ikke tjent med en skole, der ikke respekterer børnenes ret til at være sig selv. Kant, den store tyske filosof, har et sted skrevet: Oplysning betyder, at mennesket træder ud af sin selvforskyldte umyndighed. Umyndighed er mangel på evne til at bruge sin egen forstand uden andres vejledning. Det er en ulykke for samfundet, hvis skolen ikke hjælper barnet til at være sig selv, så det kan vokse op til at kunne handle på eget initiativ og efter sin samvittighed.

Det vil således alle dage blive pædagogikkens problem, at den står i en underlig dobbeltstilling. Den gavner ikke barnet ved ikke at tage hensyn til samfundets krav, og den gavner ikke samfundet ved ikke at tage hensyn til barnets krav. Det kan være en kompliceret opgave at forene disse to hensyn. Det bliver skolens – og det bliver Deres – opgave at mestre denne kunst. Pædagogik er noget af en kunst.

Paul Klee har om kunstneren brugt et malende symbol: Kunstneren er som stammen på et træ. Stammen fører safterne fra roden fra naturen op til kronen til kunstværket. Det betyder ikke, at den skal gøre kronen til et nøjagtigt spejlbillede af roden. Kronen skal folde sig ud på sin egen måde. Men kraften dertil får den fra roden. Stammen skal hverken tjene eller herske – den skal formidle.

Således også kunstneren. Man modtager sine indtryk, han bearbejder dem og han lader dem finde udtryk i kunstværket. Kunstværket har sin rod i de modtagne indtryk, men det folder sig ud på sin egen levende måde.

Det kan vist ikke være forkert at anvende det samme symbol på pædagogikken. Pædagogen skal bringe værdierne fra roden, fra den ældre generation videre. men han skal ikke blindt tjene denne ældre generation. Han skal tilføre kronen, den nye generation, kraften til udfoldelse, men han skal ikke herske over og bestemme over kronens vækst. Han skal formidle.

Gid De i det daglige skolearbejde, der ofte kan føles træls og slidsomt, også undertiden må opleve lykkelige øjeblikke, hvor pædagogikken ligesom føles som en rig kunst, der henter sine impulser og værdier i fortid og nutid, men som samtidig baner vej for selvudfoldelse, fornyelse og vækst ind i fremtiden.

Asger Nyholm.

Rektor, dr. theol. Asger Nyholms afskedsord til Inger Enemark

Frøken Enemark og Tønder Seminarium har hørt uløseligt sammen siden genforeningen i 1920 – altså i 44 år. Her er frøken Enemark uddannet, her fik hun ansættelse, først ved øvelsesskolen, siden ved seminariet. Frøken Enemarks energi har været sagnagtig. Det er ikke mange sommerferier, hvor De ikke har fulgt så det ene, så det andet kursus for at være fuldt på højde med udviklingen indenfor Deres fag. I det daglige skulle det gå hårdt til, før De tog Dem sygedage.

Kære frøken Enemark. Det burde være en sønderjyde, der bød Dem farvel her fra seminariet. For det var dog Sønderjylland, De først og fremmest repræsenterede her på stedet. De var et stykke Sønderjylland. Med Dem glider et stykke sønderjysk sprogtone ud af lærerkollegiet. Men også et stykke sønderjysk historie. Ikke blot kunne de fortælle sønderjysk historie. Vi der hørte Dem på afstemningsdagen i 1960 fortælle om, hvad der skete for 40 år tilbage, vil ikke glemme det. Men De kunne ikke blot fortælle. De havde selv ydet

Deres indsats i landsdelens historie. Jeg minder om, at De var med til at skabe Det unge Grænseværn i en kritisk tid. Tiderne er andre nu. Det falder vel ikke den nye generation let at forstå, hvor betydningsfuldt det var, at der dengang blev givet et klart svar på udfordringen fra syd. Tiden går hurtigt og skifter lige så hurtigt. Nutiden må om ad historien for at forstå, hvad der skete dengang. Men dér – i historien, skal det nok blive stående.

Vi er stolte af, at vi har haft en af de aktive kræfter i Sønderjyllands historie i vort lærerkollegium. Vi har været glade ved at høre Deres djærve sønderjyske tale og opleve Deres seje, jyske energi og udholdenhed. Vi ønsker Dem gode år, når De nu lægger op. Vi siger Dem tak for de mange år, da De har været med til at sætte Deres præg på dette seminarium.

Fonden til bevarelse af gamle huse i Tønder

I Tønder er dannet en fond til bevarelse af gamle huse. Af fondens årsberetning fremgår, at dens formål ikke blot er at virke for bevarelse af gamle værdifulde bygninger, men også karakteristiske gadebilleder. Fonden kan i dette øjemed både erhverve og drive fast ejendom samt yde støtte, økonomisk og ved rådgivning, til foreninger, institutioner og private personer.

Fonden ejer i øjeblikket 5 ejendomme. Foruden de to der er vist på billederne her i heftet 2 ejendomme i Uldgade samt Soli deo Gloria i Østergade. Sidstnævnte ejendom er en gave fra Carlsbergs Mindelegat for brygger I. C. Jacobsen. De to viste huse er blevet sat i stand på en meget smuk måde og er snart færdige til indflytning. Ved velvilje fra fonden og dr. phil. Sigurd Schoubye har vi fået lov til at aftrykke nedenstående artikel fra fondens årsberetning.

Tønder som arkitekturby.

I mange henseender afviger Tønders forhold ikke fra andre danske købstæders, og fondens vedtægter svarer derfor også ret nøje til de fonds man har oprettet andetsteds.

Det elementære: at *bevare* (smukke) gamle huse og bemærkelsesværdige gadebilleder er fælles for alle gamle byer, men det er indlysende at byer hvor udviklingen af en eller anden grund er gået i stå og hvor væksten har været mindre, har bedre betingelser for konservering end bysamfund hvor grundværdien som følge af tæt befolkning befordrer nedrivning af gamle huse og mere effektiv udnyttelse af de forhåndenværende midler.

Et nyt moment er imidlertid kommet til i løbet af dette århundrede, idet opfattelsen af at disse retarderede byer får en egenværd som turistattraktioner og rekreative områder, er trængt igennem, og nægtes kan det ikke at denne faktor har fremmet konserveringsidéen, selv om den vel aldrig kan være det primære.

Men det er vanskeligt at give en rationel forklaring på at man ønsker fortiden bibeholdt. Det kan blot fastslås at et sådant bevaringsbehov eksisterer i meget udbredte kredse, dels som lokal, dels som national faktor.

Den lokal- eller bypatriotiske indstilling er nok væsentlig, men dog ikke nær så afgørende som den nationale eller statslige der klarest kommer til udtryk i lovgivningen om bygningsfredning, uden hvilken strukturændringerne i bysamfundene i den danske provins ville have været langt radikalere. Den lokale opfattelse er ofte at gamle huse nok er smukke at se på, men ubehagelige at bo i, hvilket for så vidt er rigtigt i adskillige tilfælde, enten fordi husene er dårligt vedligeholdte eller fordi de ikke svarer til de krav til boligkultur det moderne menneske stiller. Modstanden mod fredning træffes da også navnlig hos indehaverne af de gamle huse og hos de lokale myndigheder (bygnings- og sundhedskommissioner, gade- og vejudvalg etc.), idet den (fredningen) føles som en trussel mod den personlige frihed og som en hemsko for bysamfundets udvikling, hvorved der hyppigt opstår konflikter mellem de fredningsinteresserede kredse på den ene side, og husejere og kommunale instanser på den anden.

Derfor er det af så central betydning at det lokale fredningsinitiativ støttes *udefra* og forlenes med den autoritet der følger af, at staten og de større fonds ideologisk og økonomisk yder hjælp her.

De fredningsmæssige problemer for Tønder som arkitekturby kan grupperes på følgende vis:

1. Bevaring af bykernen og det oprindelige gadenet ud fra et helhedssynspunkt.
2. Bevaring af de egentlige gamle elitehuse.
3. Bevaring/renovering af de mindre gode ældre huse og
4. Kontrol med nyere huse og med nybyggeri inden for bykernen.

Som bysamfund i handelsmæssig forstand er Tønder grundlagt omkring år 1100. Byen udvikler sig som stapelplads omkring den lille havn der så sent som i 1930erne dækkedes til ved den nuværende Skibbro, hvorved det idylliske minde om Tønders fortid som søfartsby brutalt tilintetgjordes. Mod vest og nord bredte byen sig langs den landevej som i omtrentlig retning vest-øst delte den af Vidåen og Laurentius-strømmen beskyttede holm som stadig udgør byens kerne. Gaderne Ko-, Peber- og Skibbrogade hører til byens ældste elementer, og heromkring placeredes byens første kloster 1238, fem år før den opnåede købstadsstatus. Omtrent på samme tid udlægges det nuværende torv med kirke og kirkegård, og Østergade bebygges, således at byens struktur med den ejendommelige stavns-inddeling og deraf følgende gavlhuse fastlægges for de efterfølgende 700 år. Noget senere

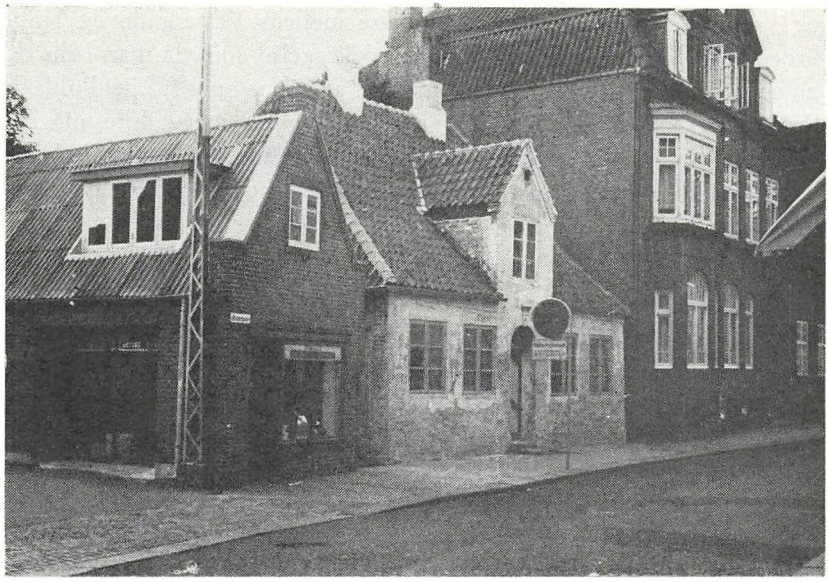

Skomagerhuset Østergade 19.

kommer Uldgade og Slotsgade til, den første indlemmet i byen i 1665, den sidste (delvis) først i 1933! – Med Søndergade og Lillegade, der opstår som et værn mod ildebrande i slutningen af 1500-tallet, er byens centrale gadenet faktisk fuldt udbygget inden for holmen, og der sker ingen ændringer før i aller nyeste tid, hvor man som følge af nedrivning af huse har tilvejebragt uskønne brud på gadenettet – med det sædvanlige sigte: at opnå parkeringsplads!

Det er meget få byer i landet, man vil kunne finde omkring i ved anvendelse af bykort fra 1590erne. Det kan man i Tønder, hvor Braun og Hogenbergs kort fra denne tid gengiver gaderne som de ligger den dag i dag.

Kun indirekte har Fonden til bevarelse af gamle huse i Tønder opgaver i forbindelse med dette forhold. Men faren for at halvgamle huse, som i og for sig er fondens formål fremmede, nedrives, og at man undlader at bebygge de derved frigjorte grunde, er stor, og derved sker der ændringer af helhedsbilledet, som i nogen grad gør det øvrige fredningsarbejde illusorisk, idet de fredede bygninger får en meningsløs placering. Således står de to middelalderlige gader, Ko- og Pebergade, i fare for at forsvinde, idet byen har erhvervet den mellem disse gader liggende husrække med det sigte at nedrive dem

og skabe en pladslignende forbindelse mellem Vestergade og Skibbroen, og herved opstår en lignende ødelæggelse, som da man i sin tid anlagde parkeringsplads ved kirken ved at fjerne huse fra henholdsvis Smede- og Richtsensgade. Da bykernens areal er meget lille, må det være et fremtidsmål at gøre den til et gå-område, og fonden har her en opinionsdannende opgave i samarbejde med Det særlige Bygningssyn.

Middelalderens og renæssancens bebyggelse er stort set forsvundet, en følge af hyppige ildebrande. De eneste undtagelser er kirkens tårn, slottets porthus og gavlhuset på torvet. De er henholdsvis A-, B- og A-fredede. De øvrige fredede ejendomme, tilsammen er der p. t. 9 A-fredede og 28 B-fredede huse i Tønder, stammer fra barokken, rokokoen, empiren og Biedermeier-tiden. En hel del af disse huse er i god stand, men langt fra alle. De vældige arbejdsopgaver Det særlige Bygningssyn efterhånden må påtage sig, medfører at tilsynet svigter og gør et l o k a l t tilsyn nødvendigt, altså en opgave mere for det lokale fond, som egentligt skulle være dette uvedkommende. Hertil kommer, at en fredning af i alt 37 ejendomme er ganske utilstrækkelig, så fonden må søge udvirket, at mindst et lignende antal ydermere fredes, ikke mindst ud fra de foran anførte helhedssynspunkter. Og hermed kommer den tredje huskategori – og den for fonden centrale – ind i billedet.

Langt den overvejende del af bykernens ejendomme stammer fra 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. I tiden mellem 1800 og 1850 skete der store ændringer af husbestanden i byen og en række ældre ejendomme blev nedrevet og erstattede af nye uden at man – som før nævnt – ændrede gadenettet. I periodens slutning og i de efterfølgende 50 år ændredes facaderne ydermere radikalt som følge af butiksvinduernes indførelse. Sen-empiren er ingen dårlig stilretning, men byens aftagende betydning i forhold til østkystbyernes medførte, at byggeriet ikke altid var af bedste kvalitet, og den givne stavnsordning holdt sig – ihvorvel den officielt var ophævet fra 1760erne – med sej konservatisme, så de nye huse i specielt sidegaderne blev bygget lovlig små. Her tænkes på Uldgade, Søndergade, Spikergade, Slotsgade, Nørregade og Allégade, for blot at nævne nogle, og det er netop dette kvarter, der i dag volder de største vanskeligheder, fordi samtlige huse her hidtil ikke har været anset for så værdifulde, at de var fredningsegnede, og fordi huse af denne type

Østergade 58 under restaurering.

kræver meget radikale indre ombygninger, hvis de skal tilfredsstille nutidens krav. Disse huse udsættes for kondemnering, står ubeboede hen, falder sammen og nedrives, hvorefter grunden enten slås sammen med nabogrunden og giver plads for et moderne ikke-gavlhus eller udnyttes som lager eller parkeringsplads.

Da disse gader ikke er og næppe vil blive forretningsgader, anvendes ejendommen alene til beboelse, og dette, at facaderne ikke er brudt af store vinduer, giver meget idylliske helhedsbilleder, som er nok så betydningsfulde som de egentlige fredede enkeltbygninger. Hvor husene på privatinitiativ er vedligeholdte, er der ikke store problemer, men de misligholdte, hvis ejendomsskyld almindeligvis er ret beskeden, er fondens væsentligste problem. Det har til nu været netop her, man har sat ind, idet man har erhvervet til salg udbudte huse i disse kvarterer med det sigte at lade dem istandsætte og videresælge dem med strenge vedligeholdelsesklausuler. Dette kræver ret store investeringer, men penge som er givet godt ud og som ikke er tabt. Og det er et område, hvor man ikke kan påregne støtte fra Bygningssynet og hvor de lokale myndigheder vil være tilbøjelige til at søge de letteste løsninger. Hvis der ikke gribes ind her – og det er fonden sig fuldt bevidst – så vil Tønder i løbet af meget få år miste sin betydning som

arkitekturby, fordi dette randområde af bykernen er forudsætningen for at selve hovedgaden med de fredede huse får nogen mening.

Tilbage er at omtale den 4. gruppe, huse fra tiden efter 1880, som i mange tilfælde også er saneringsmodne, men som ikke uden videre kan erstattes af nye, moderne ejendomme. For det første må man gøre sig klart, at ikke alt byggeri i den såkaldte »Gründerzeit« var dårligt. Tønder har huse fra hin periode, som ubetinget fortjener at bevares, nævnes kan seminariets festsalsbygning fra 1874 og den lidt senere nygotiske ejendom, Storegade 12. I nyere tid har der været en tendens til at ændre disse ejendommes facader, fjerne spir, drager og alt det mærkelige, som hin tids arkitekturopfattelse dyrkede. Det er værdifuldt, at Tønder amt ikke er faldet for fristelsen i denne henseende og har ladet amtsbygningen stå intakt. Men det må pointeres, at der særlig i Østergade findes en række meget slemme ting, som bør fjernes. Paradoksalt nok er flere af disse ejendomme godt vedligeholdte, og de har en tilbøjelighed til at blive og de kønnere, men mere medtagne ældre naboejendomme falder. En stor gevinst var det at bryggeriets maskinbygning blev revet ned, men mere tvivlsomt at grunden ikke blev udfyldt. Resterne af bryggeriet, som der ikke kunne siges meget godt om, er nu renoveret af et privat firma. Ubetinget uheldigt er derimod de facadebehandlinger, en række af disse halvgamle huse har været ude for, altid som blikfang for forretninger. Også her er ejendomme i Østergade særlig at fremhæve.

Det er vel tvivlsomt, om fonden har nogen indflydelse her. Tilladelse til facadeændringer gives fra stadsingeniøren, og herfra nærer man med rette betænkelighed ved alt for stærke indgreb i ejendomsrettens udnyttelse. Men fonden som opinionsdannende faktor vil formentlig, hvis den får de midler den stræber efter, kunne sætte ind her lidt efter lidt, og på en helt anden måde end hvis byens borgere føler det som kommunal tvang.

Sammenfattende kan man til temaet sige, at Tønder som arkitekturby i historisk forstand endnu ved en skønsom fredningspolitik har betingelser for – uden at det behøver gå ud over den handels- og industrimæssige funktion, der uden vanskeligheder kan realiseres u d e n f o r bykernen, da afstandene er minimale – at blive en attraktion af rang, en værdifuld dokumentation for nordisk bygningskultur i tiden mellem 1650 og 1900.

S. Schoubye

Tønder, købstad og grænseby 1964

Sker der noget i Tønder? Jo, det synes vi da. Vi tæller nu 7500 indvånere og vi er stadig både danske og tyske, selvom der i tiden fra 45–64 er sket en stor udjævning. Alle møder med positiv interesse til løsningen af byens spørgsmål. Fire af femten byrådsmedlemmer repræsenterer mindretallet, og manden i spidsen kunne fejre 25-års borgmesterjubilæum d. 23. marts. Fra alle sider blev der givet udtryk for anerkendelse af borgmester Paulsens store indsats.

Ja, der er vist nok at tage vare på for en by i vækst. Der byggemodnes for millionbeløb. Tilvæksten i 1964 er 50 parcelhuse, 8 rækkehuse, og 3 husblokke med 90 lejligheder er under opførelse. Og hvor bygges der? Den gamle sportsplads er væk, og ellers er det på arealerne mod nordvest det hovedsageligt sker. Til Helligåndshuset hører nu en folke- og invalidepensionistbolig bygget for legatets penge.

Også den industrielle udvikling løber sin gang. På Tøma arbejder der 50 mand med kedler og rør. Ribe Jernstøberi har en filial, hvor 70 mand fabrikerer betonvæv og radiatorer. Ved indkørslen til byen fra nord ses det store smukke fabriksanlæg for System Abstrakta. Cadovius-afdelingen i Tønder fabrikerer forbindelsesled, hvoraf et forstørret eksemplar ses udstillet tillige med et kuppelhus. Fabrikationen omfatter endvidere plasticovertræk til husene og senere starter en produktion af byggeelementer i form af aluminiumplader med skumplast.

Skandinavisk Emballage A/S, Lyngby, starter en fuldautomatiseret produktion af ægbakker, frugtbakker m. m., og som eksempel på udvidelse af gamle virksomheder må omtales udvidelsen af Laursens Bogtrykkeri, idet hallen ved Nørremarksvej udvides 100 %.

Med udviklingen følger også udvidelse af gadenettet, og hvor der ikke er tale om forlængelser skal der findes på nye navne. Her er man bl. a. tyet til prinsessenavnene. Nogle gader er udvidet. Ribe Landevej har fået et nyt ansigt og ellers er det fjernvarmeinstallationerne, der til tider har præget gadebilledet. Anlægget har nu 200 forbrugere.

En ny vestfløj er taget i brug på Kommuneskolen, så kapaciteten er på 8–900 elever. Elevtallene ligger på ca. 600 på såvel Kommuneskolen som Øvelsesskolen. Statsskolen er under fortsat modernisering, og

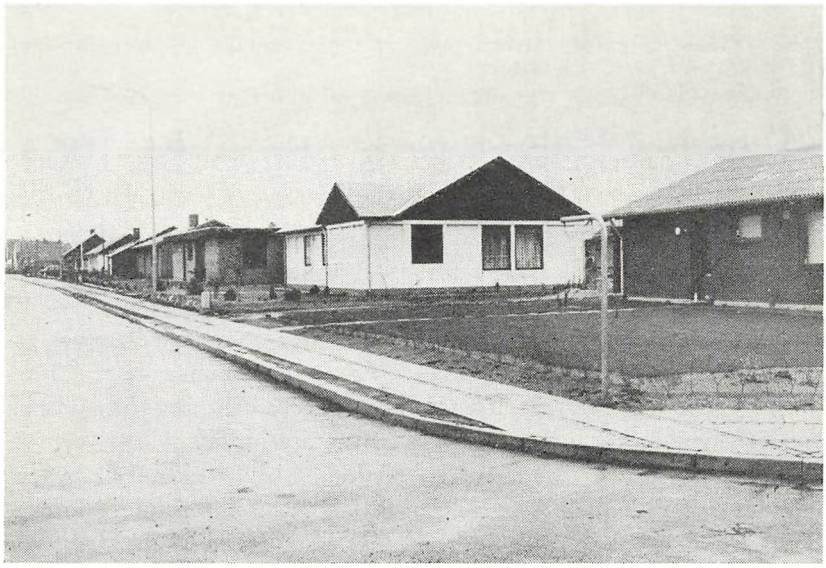

Parcelhuse på Margrethevej.

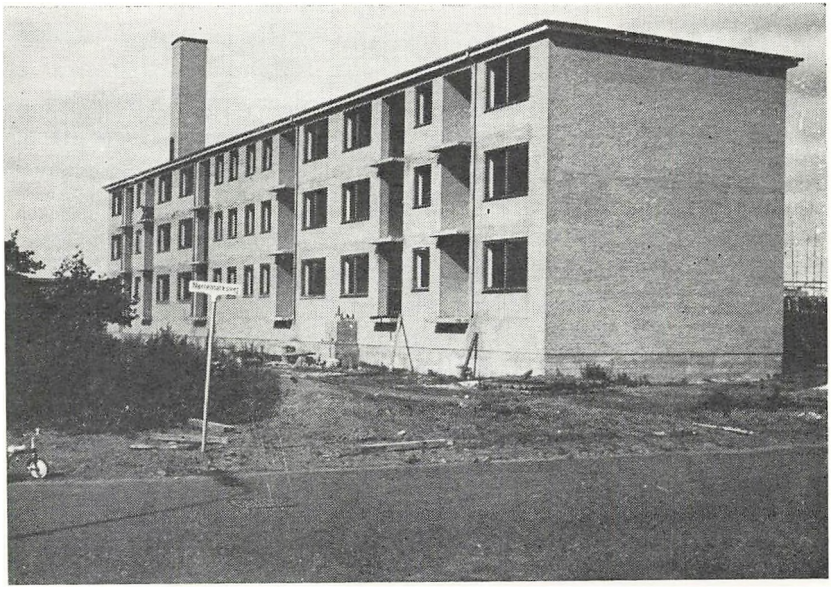

Boligkarré på Nørremarksvej.

Offsettrykkeriet under udvidelsen.

Indkørsel til Cadoviusfabrikken.

for at tage lidt på forskud får byens forskellige skoleformer nye bygninger inden for den nærmeste fremtid. Længst fremme er man med Eksternatskolen, som indvies maj 1965. Dens område bliver den sydlige del af amtet. Elevtallet bliver ca. 50. Det moderne montagebyggeri omfatter 6 blokke, så skolen skulle blive veldisponeret med mulighed også for udvidelse med bl. a. værkstedsbygning.

Teknisk skole får et kollegium til 135 elever, og 4. maj-kollegiet, der skal ligge i Hedeselskabets have, vil kunne rumme 20 pensionærer. Men der er ikke alene tænkt på de unge. Et plejehjem til 36 patienter er under forberedelse, og det egentlige sygehusbyggeri går nu ind i sin 3. fase med økonomi- og laboratoriebygning til 4 mill. kr. Fra april 1965 skal der ansættes en medicinsk overlæge.

Som det vil være bekendt, ejes Gørrismark nu af kommunen, og en del af jorden er lagt ud til flyveplads med en græsbane på 900×30 m. Det er en såkaldt VFR-bane.

Idrætten har fået særdeles gode vilkår med det nye stadion, og med indvielsen af Tønderhallen, som rummer håndboldbane med internationale mål, og hvorfra fjernsynet bringer transmission jan. 1965 af ungdomslandskampen, er der skabt nye store muligheder. Idrætten råder over et areal på 13 ha.

Noget, der også glæder mange, er byens andel i Sønderjyllands Symfoniorkester. Det 46 mand store orkester giver mange koncerter, offentlige og for skolebørnene, og der er håb om, at den planlagte undervisning ved orkestermedlemmerne også kommer til at omfatte Tønder by.

Vi bor i en landsdel under ministeriel bevågenhed. Vi bliver genstand for analyser og beregninger med fremtiden for øje, og nogen tornerosesøvn er der ikke tale om, selvom visse lokaliteter kunne tyde derpå. Vi håber at kunne melde godt nyt ad åre.

Niels Erik Tyge

Tønder Seminarium i 1864

Ved Jens Lampe

Forspillet

Den 16. januar 1864 sendte Preussen og Østrig den danske regering et ultimatum med krav om forfatningens ophævelse i løbet af 48 timer. Bismarck vidste udmærket, at en så hastig og hovedkuls ophævelse simpelthen var teknisk umulig, og dermed var den tilsigtede konflikt en kendsgerning.

Den 1. februar trængte de allierede preussisk-østrigste tropper over Ejderen, og den 5. februar indledtes det skæbnesvangre tilbagetog fra Danevirke.

Flygtninge gennem Tønder

Allerede lørdag den 6. februar begyndte loyale tjenestemænd sydfra at strømme gennem Tønders gader, det var fordrevne fra Frederiksstad, Ejdersted og Husum, som af ophidsede elementer og pøbel var blevet tvunget til at forlade de områder, hvor fjendtlige afdelinger enten var rykket ind eller snart kunne ventes. Søndag middag den 7. februar ankom en afdeling dansk artilleri med kanoner på tilbagetog fra Frederiksstad, og dette var anledningen til, at adskillige danske embedsmænd i Tønder, som havde været udsat for trusler, anså det for klogest at drage nordpå med deres familie for at søge beskyttelse i kongeriget.

Preusserne rykker ind

Den 12. februar kom de første preussiske enheder til Tønder, nemlig 23 kyrassérer, og dagen efter rykkede 750 mand infanteri ind i byen, hvor de fik en begejstret modtagelse af den tysksindede del af borgerne. Selvom vi har mange vidnesbyrd om fredelig samkvem mellem danske og tyske trods alle modsætninger, er der dog også vidnesbyrd om unge urostifteres ulovlige gerninger. Ballademagerne havde i disse dage frit spil, og efter hvad tyske kilder meddeler, syntes det at være helteagtigt at genere så mange danske så meget som muligt.

Seminarister blev kastet i stikkelsbærbuskene

Eleverne på det danske seminarium var kommet i et spændt forhold til det tyske borgerskab i Tønder. Allerede sidst i januar var det kom-

met til skærmydsler og slagsmål mellem unge slesvig-holstenere og de danske seminarister ved en koncert med påfølgende bal hos Lohmann på Blegen. 30–40 deltagende seminarister blev ved den lejlighed smidt ud og kastet dels i stikkelsbærbuskene og dels i grøften.

Ingen dimittender i 1864

Af seminariets ca. 100 elever skulle de 28 op til lærereksamen sidst i marts, men den 13. januar havde forstander, cand. teol. A. Kyhnel sendt ministeriet en forespørgsel, hvori han bad om, at eksamen måtte blive fremrykket til først i marts af hensyn til de forestående indkaldelser til det danske militær. Men biskop U. S. Boesen, som i 1854 var blevet udnævnt til Slesvigs bisp med sæde i Flensborg, fik forespørgslen til udtalelse, og han satte sig imod det, da han i sin egenskab af biskop skulle overvære prøven, og da han var gammel og svagelig, brød han sig ikke om at køre til Tønder først i marts af hensyn til, at vejret på den årstid plejede at være for barsk og koldt.

Imidlertid blev prøven slet ikke afholdt, for da Tønders danske gendarmer og politi fik ordre til at forlade byen kort efter Danevirkes rømning, var de dansksindede nu uden lovens beskyttelse mod de pøbeloptøjer og grove forulempelser, der allerede hørte med til dagens orden, og den 6. februar lukkede forstander Kyhnel seminariet efter grundige overvejelser. Medvirkende til afgørelsen var måske også den omstændighed, at Kyhnel ikke var i fuld vigør. Siden slutningen af januar havde han været sengeliggende med brækket arm. Han drog til Møgeltønder, den danske enklave, og senere til Odense. Da krigen var afgjort, blev han seminarieforstander i Lyngby ved Grenå.

Seminariet under opløsning

Den første seminarielærer, som fik sin officielle afsked, var gymnastiklærer Jens Nielsen Mørup, der samtidig fungerede som rådstuetjener, vagtmester og politibetjent. Han blev entlediget allerede den 7. februar. De fleste andre lærere: Laurits de Thura, Julius Nic. Jensen, A. M. Jastrau, Carl Th. Nyegaard, M. M. Schmidt – fik først deres officielle afsked den 19. april, antagelig af rent administrative grunde. Ialt blev der i første halvår af 1864 afskediget over 800 embeds- og bestillingsmænd i landsdelen. I deres sted indsattes personer, der havde været i oprørshæren eller i den slesvig-holstenske regerings tjeneste. Og det var ikke blot folk fra kongeriget, som blev afskediget, men også slesvigere, holstenere, ja, endog præster, som var født i det egentlige Tyskland.

Cornelius Appel fik ruderne knust 4 gange

Skrivelærer Cornelius Appel drog ligeledes til Møgeltønder, hvor han opholdt sig i fire døgn. Den ene indkvartering af preussiske, østrigske, ungarnske og kroatiske tropper fulgte på den anden, og slesvig-holstenerne spillede herrer i byen. Appel vovede sig dog tilbage til Tønder, men så sent som den 16. april – mens kanonerne tordnede på Dybbøl – fik han sine ruder indslået for 4. gang. I Tønder byarkiv foreligger fra ham følgende anmeldelse til politikammeret:

»I aftes henimod kl. 7 er der atter indslået en rude i undertegnedes bopæl, denne gang ud til haven. Følgende drenge har tilstået at have kastet sten mod vinduerne:

Hans Carstensen, i tjeneste hos hr. gjæstgiver Alexander, Jakob Steffen, en søn af grovsmed Poul Steffen i Vestergade og Hans Petersen, en søn af gjæstgiver Hans Petersen på Skibbroen.

Når skaden blev erstattet, og når drengene ville komme til mig og bede om forladelse, tilbød jeg at ville undlade at klage; men da vedkommende ikke har villet indlade sig på erstatning, så tager jeg mig herved den ærbødige frihed at melde det forefaldne til politikammeret.

Tønder, den 16. april 1864.

Ærbødigst
C. Appel«

Først den 18. juni blev Appel afskediget. Den påståede årsag var den, at Tønders tyske provst Carstens havde opdaget en formel fejl i Appels ansættelsesbrev. Han rejste efter krigens slutning til København og var i 1865–85 leder af Rødding folkehøjskole.

Adskillige af seminarieeleverne meldte sig frivilligt til den danske hær, andre tog foreløbige pladser som huslærere i kongeriget eller blev hjemme for at afvente begivenhedernes udvikling.

Nye koste på seminariet

Den preussisk-østrigske civilforvaltning udnævnte provst Chr. August Valentiner til at indrette seminariet efter nye retningslinjer, som var i overensstemmelse med magthavernes krav. De toner, som da lød, er ikke ukendt fra den nyeste tids historie, f. eks.: »Wir wahren zwar ein hohes Gut in unserer Sprache, aber die Gegenwart verlangt ein Heraustreten in den großen Völkerbund ...« Valentiner kunne ikke

siges at være fri for ressentimenter. Han havde før Treårskrigen været præst i Tyrstrup, men blev 1850 afsat, hvorefter han i nogle år havde virket som seminarielærer, præst og provst syd for Elben. Han var udpræget slesvig-holstener og måtte som mange andre af sine meningsfæller senere hen lide den bitre skuffelse ikke at se drømmen om et selvstændigt Slesvig-Holsten realiseret, fordi planerne ikke var efter Bismarcks hoved. Han udtalte om Augustenborgerne: »De hanekyllinger, vi selv har udklækket, skal vi også nok dreje halsen om på.«

Tysk-dansk, en overgangsløsning

Den 21. april oprettedes allerede en tysk afdeling ved seminariet, og tysk indførtes som undervisningssprog i købstadsskolen. For indtil videre at kunne forsyne de dansktalende sogne med lærere oprettedes foruden den tyske A-afdeling en dansksproget B-afdeling. Man gjorde en adskillelse mellem fagene, således at hovedfagene i de to afdelinger blev givet henholdsvis på tysk og dansk. I verdenshistorie og naturhistorie såvel som i de rent tekniske fag var hele undervisningen tysksproget, endvidere havde den tyske afdeling i én time om ugen undervisning i det danske sprog. Seminariet genåbnedes officielt af provst Valentiner den 30. maj 1864 med 40 elever i den tyske afdeling og 6 i den danske. Indrettelsen af den danske afdeling var dels en nødvendighed i en overgangsperiode, dels en taktisk foranstaltning. Man regnede med, at en del sønderjyder ville søge afdelingen, når man gik lempeligt til værks. Der blev da også sendt forespørgsler til elever i ældste klasse fra det danske seminarium og agiteret for tilbagevenden. Der blev givet løfte om, at eleverne kunne få lov til at gå op til tysk eksamen og få en gyldig attest med adgang til at få et af de mange embeder, som var blevet ledige ved de dansksindedes afsættelse. Men kun 5–6 elever lod sig overtale og fik udstedt tysk eksamensbevis, hvorimod de øvrige foretrak at lade bruddet være definitivt.

Eksamensbevis uden prøve

Den 8. marts sendte forstander Kyhnel en skrivelse til det kgl. ministerium for hertugdømmet Slesvig med andragende om, at den afgangsprøve, som normalt skulle have været afholdt i marts, men som på grund af krigsbegivenhederne måtte bortfalde, i stedet for afløstes af en ordning gående ud på, at forstanderen i samråd med de faste seminarielærere udfærdigede afgangsbevis på grundlag af årskaraktererne og uden forudgående prøve. Samtidig søgte Kyhnel om, at

disse afgangsvidnesbyrd måtte få samme gyldighed med hensyn til ansættelse i skole og kirke som de sædvanlige – subsidiært ansøgte han om, at dimittenderne måtte gå op til en prøve i København, men da dette ville være forbundet med visse vanskeligheder under de rådende forhold, foretrak han, at det første forslag tiltrådtes. Ministeriet bevilgede dette i en skrivelse af 24. maj 1864, og vidnesbyrdene blev derefter udfærdiget i samråd med seminariets faste lærere til de dimittender, som begærede det. Enkelte af eleverne foretrak dog at gå op ved et andet seminarium i kongeriget.

Nogle af årgangen fra 64

Blandt dem, som forsøgte at forbinde troskaben mod deres danske sindelag med en vis reserveret loyalitet overfor de nye magthavere, var *Peter Julius Andresen*, som blev lærer og degn i Asserballe på Als, *Chr. Davidsen*, som blev lærer i Simmersted, *Detlef Clausen*, som blev lærer i Bolderslev og siden leder af den danske privatskole sammesteds. Men den mest kendte er vel nok *Lars Andersen*, Haderslev, fader til to dygtige sønner: advokat Johs. Andersen, Haderslev, og præsident, cand. teol. Holger Andersen, som i mange år var formand for Grænseforeningen.

Lars Andersen

Lars Andersen startede som huslærer på gården Knorborg ved Stokkerhoved udenfor Haderslev. Det var den daværende provst Prahl, Gl. Haderslev, som blev opmærksom på den begavede og dygtige lærer og formåede ham til at blive i Nordslesvig. Andersen ansattes ved det offentlige skolevæsen i Haderslev, og her var han, da den fransk-tyske krig udbrød i 1870. Efter krigens slutning krævede de preussiske myndigheder, at lærerne ved det offentlige skolevæsen skulle aflægge troskabsed til den preussiske konge, og trods store betænkeligheder gik såvel Andersen som hans gode ven, Johan Clausen, med hertil. I alle årene indtil Andersen tog sin afsked, virkede han derefter ved kommuneskolen i Haderslev og i en række år også ved handelsskolen. Et par gange blev han opfordret til at tage tysk-kursus på seminariet i Segeberg. I sin fritid studerede Andersen entomologi og havde en stor samling af insekter. Under hele sin virksomhed i Haderslev stod Lars Andersen i et venskabeligt forhold til såvel gamle provst Prahl som hans søn, pastor Prahl, da denne fra Møgeltønder forflyttedes til Gl. Haderslev. Sidstnævnte udgav i samarbejde med

Andersen en dansk bibelhistorie, der benyttedes ved religionsundervisningen i landsbyskolerne.

Lars Andersen døde i Haderslev den 4. oktober 1920 og nåede således at opleve genforeningen.

Jens Lampe

HENVISNINGER:

Dr. Max Rasch: Die Stadt Tondern und die Ereignisse des Jahres 1864 (i »Der Schleswig-Holsteiner« 1943/100–105).
»Tønder gennem Tiderne« (1943) bd. II, s. 235–241.
Meddelelser om Begivenhederne i Slesvig siden den preussisk-østerrigske Invasion, København 1864.
Sønderjyske Årbøger 1929, s. 189 ff (Holger Hjelholt) og 1936, s. 263 ff (H. Lützhöft).
Sønderjysk Månedsskrift 1939, nr. 8: Provst Hjorts indberetning fra 1864, S. M. 1947, nr. 3 (rudeknusningerne hos Appel), S. M. 1950, nr. 4: Friskolelærer P. Smidts erindringer II, S. M. 1964, nr. 4: Peter Kr. Iversen: Februardage i Tønder 1864.
Asger Nyholm: Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogreskripternes tid, s. 238 ff.
H. Eckert: Gründung und Entwicklung des Seminars in Tondern, Slesvig 1888.
H. Siemonsen: 123 Jahre deutsches Lehrerseminar in Tondern, Nibøl 1925.
Arkivalier i rigsarkivet og Tønder byarkiv.

Industriudvikling m. m. i Tønder Amt

Af amtmand, dr. jur. Tyge Haarløv

Jeg forestiller mig 2 spiraler; den ene ser sådan ud:

Færre mennesker – færre arbejdspladser – mindre aktivitet – mindre produktion og service – mindre økonomisk bærekraft – mindre personlig selvstændighed – mindre livskraft – hvorefter den fortsætter med »endnu færre mennesker, endnu færre arbejdspladser o. s. v.« indtil det hele visner og går i stå.

Den anden spiral ser sådan ud:

Flere mennesker – flere arbejdspladser – større aktivitet – større produktion og service – større økonomisk bærekraft – større personlig selvstændighed – større livskraft – og fortsætter med »endnu flere mennesker, endnu flere arbejdspladser o. s. v.« og viser et samfund, der gror som en frodig mark, og hvor menneskene trives.

Det er sådan, vi alle ønsker det samfund skal være, som vi lever i, og det er et samfund af den art, vi tænker på, når vi læser friheds-støttens indskrift om den fri bonde, der skal vorde kæk og oplyst, hæderlig borger, lykkelig.

Nøgleordene i mine 2 spiraler er »færre mennesker« eller »flere mennesker«. Vi må for at bevæge os i den gode spiral satse på *flere mennesker* og det navnlig her i Sønderjylland og navnlig her i Tønder amt.

Hvis Nordslesvig fra omkring 1860 til 1921 havde udviklet sig som det gamle land, skulle befolkningstallet være steget ikke med 11 % fra 150.000 til 164.000, men med 100 %, altså til 300.000. Og fra 1921 til idag skulle det være steget ikke som sket med 37 % fra de 164.000 til *225.000* (det nuværende indbyggertal), men med 43 % – fra de eftertragtede 300.000 – til 429.000, altså med næsten 200 % fra 1860 til 1960. De tilsvarende stigninger for Tønder amt ville gå fra 35.000 til 70.000 i 1921 og videre til ca. 100.000 idag. Som bekendt er vi kun *43.000* indbyggere i amtet idag, og det skal indrømmes, at en befolkningsstigning herovre på næsten 200 % i løbet af 100 år – fra 35.000 til 100.000 – lyder usandsynlig. Men se blot på vort naboamt Ribe. Det har haft en befolkningsstigning på 219 % fra 58.000 i 1860 til 185.000 i 1960.

Så vi har god grund til både i Nordslesvig som helhed og i Tønder amt at gøre en særlig kraftpræstation for at slippe ud af den onde og ind i den gode spiral.

Til fremme af erhvervsudviklingen arbejder vi både på landsdelsbasis og på amtsbasis.

Landsdelsarbejdet samler sig om Sønderjyllands erhvervsråd og Sønderjyllands investeringsfond, og arbejdet i amtet er baseret på et snævert samarbejde mellem amtsråd, byråd og sogneråd.

Midlerne til at påvirke udviklingen i en mere gunstig retning består – foruden i alt det grundlæggende: veje, skoler o. s. v. – af indsatser på det landbrugsmæssige og industrielle område.

Da det hele drejer sig om at få flere mennesker til at blive her på egnen og til at komme herned, vil enhver forstå, at det først og fremmest er *industrialisering*, der drives på med, et forsøg på at gøre forholdene så gode som muligt for vore egne fabrikanter, så de får lyst til at udvide deres virksomheder og på at oplade rummet her med så megen magnetisme, at vi fra det øvrige land tiltrækker fabrikanter, som savner den plads, den arbejdskraft og den beliggenhed tæt på Centraleuropa, som vi kan give dem.

Stedets største magnet er *Tønder*, hvor der i løbet af blot de sidste par år er sket en god udvikling med nye industrier og boligområder. Af nyere dato er således en maskinfabrik, en emballagefabrik, en fabrik, der fremstiller jernskeletter til betonstøbning og en efter Tøn-

ders forhold meget stor fabrik, der fremstiller rørsamlesystemer og bygningselementer. I 1962 og 1963 er et areal af henholdsvis 875 m² og 11.046 m² blevet dækket af industribygninger, hvis byggeomkostninger har udgjort henholdsvis 350.000 kr. og 4,7 mill. kr. I de samme 2 år opførtes 121 og 107 boliger med byggeomkostninger på henholdsvis 10,9 og 9,6 mill. kr.

Så er der *Havneby*, hvor der ligger havn og huse, hvor færgefarten mellem Rømø og Sild blomstrer, hvor et kutterværft har så mange reparationer og nybygninger, som det kan overkomme, og hvor unge fiskere nu er begyndt at tage fat. Her anes et stort fremtidsperspektiv.

Og endelig sker der i samarbejde mellem amt og kommunalbestyrelser et arbejde med industrialisering i de *bymæssigt udviklede kommuner i amtet*. Vi har sammen med kommunalbestyrelserne foretaget en arbejdskraftanalyse for 14 kommuner af denne art, og det har vist sig, at ialt 1500 personer fra disse kommuner ønskede industriel beskæftigelse. Gennem amtsvejvæsenets samarbejde med kommunerne om byplaner, kloakering o. s. v. får vi sikkerhed for, at industriarealer og grunde til boligbyggeri er til rådighed. Møder om disse spørgsmål afholdes i kommunerne med deltagelse fra amtets side, og en oplysende pjece fra 6 af kommunerne er udsendt.

Der er her tale om et løbende samarbejde med kommuner i amtet, egnede til industrialisering. I 1962 og 1963 er der i de 6 kommuner sket en industribebyggelse på henholdsvis 1650 og 3236 m² til en udgift af henholdsvis 575.000 kr. og 1,2 mill. kr., ligesom der er opført henholdsvis 88 og 73 boliger til en udgift af henholdsvis 7,3 og 5,8 mill. kr.

De erfaringer, vi har gjort, har overbevist os om, at et sådant fælles arbejde udført af amtet og de kommunale råd om gennemførelse af en gradvis industrialisering er den rigtige vej frem. Simpelthen, fordi man gennem dette arbejde når ud i de små praktiske problemer, hvoraf det store problem industrialisering er sammensat.

Under omtalen af mine spiraler nævnte jeg ordet trivsel.

Hermed har jeg berørt en udviklingsfaktor, som er sværere at påvise end så og så mange arbejdspladser i en industrivirksomhed, men som er lige så vigtig. Den vedrører de menneskelige samlivsforhold i hjem, kirke, skole, arbejdsplads, foreninger og i de små bysamfund og klynger af huse og gårde, som ligger her omkring. Den vedrører også det enkelte menneskes mulighed for at opleve noget, der giver ham næring. Det sker bedst, når personen selv gør en indsats, men

inspiration udefra i form af natur- og menneskeoplevelse, musik, teater, biograf, fjernsyn o. s. v., har meget stor igangsættende betydning. Også dette må der arbejdes med, ikke mindst i et grænseland. Ingen vil bestride, at der i Sønderjylland, på begge sider af grænsen, er udrettet og sker meget på dette felt. Og planer om nye fremstød overvejes. Men alt dette om større indhold og rigdom i det enkelte menneskes liv og i menneskers indbyrdes forhold er en anden historie end den, jeg her har villet fortælle.

Amtsskolekonsulentskifte

»Ved kongelig resolution af 21. august 1963 er der meddelt amtsskolekonsulent S. C. Brejl afsked i nåde og med pension fra den 31. oktober 1963, og ved kongelig resolution af 6. november 1963 er derefter skoleinspektør Erik Tygesen, Herlufsholm, udnævnt til amtsskolekonsulent for Tønder amt fra den 1. december 1963 at regne.«

Under denne formelle form meddelte Tønder amts skoledirektion i sin årsberetning om amtsskolekonsulentskiftet.

Amtsskolekonsulent Brejl afløste den navnkundige – nu 91-årige – Nicolaj Svendsen, der fra genforeningsåret og indtil sin fratræden i 1946 sad som amtsskolekonsulent her i Tønder amt.

S. C. Brejl overtog embedet i en bevæget tid. Den anden verdenskrig var netop afsluttet, og krigen havde også i amtets skoler sat sine tydelige spor. Mange skolebygninger havde lidt svært under indkvarteringer m. v., og byggeriet var praktisk talt gået i stå. De tysksprogede kommuneskoler var nedlagt, og børnetallet i de danske skoler var stigende. Brejls første og mest påtrængende opgave var derfor at få skolerne i gang igen og at få bygningerne bragt i en sømmelig stand – og først derefter at gå igang med at få 1937 lovens bestemmelser ført ud i livet.

Det karakteristiske ved skolebilledet i Tønder amt dengang var de mange små skoler, en-, to- og treklassede. Hvis landsdelens unge skulle klare sig i skolemæssig henseende måtte der imidlertid en centralisering til. Det lykkedes Brejl i sin embedstid gennem utallige forhandlinger at gennemføre en skånsom centralisering af amtets skolevæsen. En række nye og smukke centralskoler skød op, og en mængde små og utidssvarende skoler blev nedlagt, og i slutningen af 1950erne var 1937 lovens krav i det store og hele opfyldt i Tønder amt.

1958 loven fremmede en yderligere centralisering, og amtsskolekonsulent Brejl gik i gang med at udarbejde planer for etablering af realafdelinger i landdistrikterne, og ved sin afgang kunne Brejl aflevere et skolevæsen, der for langt den overvejende dels vedkommende var udbygget også efter 1958 lovens bestemmelser.

Det kostede arbejde at nå så langt, men Brejl holdt af sit arbejde. Hans flid er legendarisk. Han var altid velforberedt, og han skyede ingen anstrengelser for at sætte sig ind i en sag.

Under sin travle færden rundt i amtet lærte han ved selvsyn alle de små og store skoler at kende fuldt og helt. Han kendte skolelokalerne, og han kendte lærerboliger og idrætspladser. Og han kendte lærerne ud over amtet. Man gik ikke forgæves om råd til Brejl, der i sin person forenede den gode embedsmands korrekte holdning med den modne pædagogs indsigt og menneskeforståelse.

De sognekommunale myndigheder kunne trygt henvende sig til Brejl i forvisning om, at han altid var villig til at lytte til og sætte sig ind i deres synspunkter.

Selv stod han altid saglig stærkt, i kraft af sin indsigt såvel i de lokale forhold som i gældende love og bestemmelser, og man var aldrig i tvivl om, at hans stillingtagen udelukkende var dikteret af, hvad han mente var ret og rimeligt, og hvad der i det lange løb var til skolens tarv.

Brejl er nu gået af, og hermed er en epoke indenfor det sønderjydske skolevæsen slut; Brejl var den sidste konsulent under den sønderjydske ordning, hvorefter amtsskolekonsulenten var forretningsførende medlem af skoledirektionen.

Brejl kom fra Tønder statsseminariums øvelsesskole, hvorfra en række sønderjydske konsulenter er hentet. Også undertegnede er nær tilknyttet seminariet, dimitteret derfra i 1930, og vendt tilbage dertil i 1943, da jeg blev tilknyttet seminariets øvelsesskole efter at have virket nogle år som andenlærer i Rejsby og førstelærer i Skodborghus ved Vejen.

Efter de 8 år ved øvelsesskolen kom jeg til Herlufsholm ved Næstved som skoleinspektør, og herfra blev jeg så i december 1963 hentet tilbage til Tønder.

Det vil selvsagt ikke være let at efterfølge Brejl og Nicolaj Svendsen i amtsskolekonsulentembedet. Begge var særprægede personligheder og begge havde magt og vilje til at præge udviklingen hver på sin specielle måde.

Embedets beføjelser er andre og mindre nu, men alligevel vil der

være opgaver nok. Det administrative skal stadig passes, og den konsultative virksomhed skal stadig øves, men skolebilledet ændrer sig, og nye perspektiver vil stadig tone frem. Jo større skoler, jo længere skolealder, jo flere lærere, jo strengere krav desto større problemer, faglige og pædagogiske. At medvirke til, at lærerne bliver rustet til at klare de krævende opgaver, som de fremover vil blive stillet overfor, at understøtte bestræbelserne for at skabe en ny omgangsform i skolen og at formidle et helt nødvendigt samarbejde mellem myndigheder, skole og hjem må være en naturlig opgave også for en amtsskolekonsulent.

Undervisnings- og uddannelsesvæsenet er inde i en så rivende udvikling, at den kan være vanskelig at overskue, og der vil formentlig stadig være brug for et koordinerende led.

Tønder, november 1964. *Erik Tygesen.*

EN KLOKKESTRENG

Over den vestslesvigske hjemstavnssang FOR EN FREMMED . . . har fru Edith Meesenburg komponeret hosstående klokkestreng. Billedet kan kun i ringe grad illustrere det smukke arbejde, som foruden at pynte vil være et smukt minde for alle, der er kommet til at holde af egnen omkring Tønder. Mønsteret, der koster kr. 6, kan erhverves ved henvendelse til fru Edith Meesenburg, Schradersvej 8, Tønder, evt. giro nr. 80386.

MEDDELELSE

Bestyrelsen for Tøndringer-Samfundet har, på grund af de stadig stigende omkostninger, set sig nødsaget til at forhøje medlemskontingentet til kr. 6,–. Vi håber, at alle vil indse nødvendigheden af dette og indbetale kontingentet inden alt for længe efter årsskriftets modtagelse.

TØNDER SEMINARIE-STAT

Fortegnelsen over lærere og dimittender fra Tønder seminarium 1788–1963, som har fået en god anmeldelse i både tyske og danske tidsskrifter og dagblade, kan stadig fås ved henvendelse til Landsarkivet i Åbenrå. Medlemmer af Tøndringer-Samfundet eller Historisk Samfund kan få den til en favørpris af kr. 25,–. I boghandelen koster den kr. 50,–.

H. Meesenburg:

Lærerens arbejdsbog i geografi

Eget forlag. Tønder 1964.

Denne arbejdsbog, som Meesenburg selv spøgende betegner som sit »livsværk«, er både i kvantitativ og kvalitativ henseende en vægtig bog: Den vejer 1750 g – og indholdet er lødigt, 24 karat.

Bogen omfatter 3 afsnit: Første del indeholder en gennemgang af den almindelige geografi og af Danmarks geologi baseret på klare skematiske oversigter og ledsaget af talrige skitser og tegninger – altsammen særdeles velegnet til direkte anvendelse som disposition for undervisning og til tavletegning og duplikering. Det har særligt glædet mig at læse afsnittet om marskdannelse og Tønderegnens bebyggelsesgeografi, et emne, hvortil Meesenburg har et virkeligt førstehåndskendskab. Anden del er arbejdsbogens tyngdepunkt. Den omfatter et antal udvalgte småområder fra Danmark, Norden og Nordvesteuropa, f. eks. en bondegård i en sidedal til Sognefjord i Vestnorge, en alpelandsby i Aaredalen, Ruhrområdet etc. Her er for alvor i disse »mikrogeografiske« områder trængt i dybden, så man får en virkelig forståelse af den geografiske syntese. I bogens tredje del er områder i Afrika og Sydamerika gennemgået.

Det er en bog, der sprudler af gode ideer og af humør, en bog både med eksakt viden og med fin pædagogisk tilrettelæggelse af de valgte emner, præget af de mange kort, snit og blokdiagrammer. Når dette har været muligt, skyldes det sikkert først og fremmest Meesenburgs »rugbrød«, der har bragt ham og hans skiftende liniehold rundt på næsten alle Europas landeveje, men dernæst også den grundige viden, der er indvundet ved fremstilling af de mange fine reliefkort, som mange fik lejlighed til at studere ved seminariets jubilæum.

I denne arbejdsbog vil mange lærere og elever kunne hente inspiration, og jeg vil varmt anbefale alle interesserede for engangs skyld ikke at betænke sig på at indgå en Mees-alliance! Tillykke med bogen, Meesenburg! *Aage Glenstrup*

– – –

Bogen kan bestilles – eventuelt til gennemsyn – hos Meesenburg, Schradersvej 8, Tønder, eller nemmest ved indbetaling af 40 kr. på giro nr. 80386 (samme adresse).

Hermann Tychsen

† 23. marts 1964

I en alder af kun 53 år døde Hermann Tychsen efter nogen tids sygdom. For mange kom meddelelsen som et chok, og endnu engang måtte man sande, at »grænselandet slider på sine sønner«.

Hermann Tychsen var en markant skikkelse i den sydslesvigske hverdag, og en opremsning af de mangfoldige områder, hans virke omfattede, kan kun i ringe grad give et indtryk af mandens personlighed, af det smertelige tab, som ikke blot familien føler, men også alle dem, han gjorde fælles sag med.

Han blev født den 16. februar 1911 i Skovlund. Som 12-årig blev han elev på Duborg-skolen, der da lige var blevet oprettet, og senere besluttede han at blive dansk lærer. Han fik sin læreruddannelse i Tønder fra 1929 til 1933. I 1935 blev han lærer ved den danske kommuneskole i Skolegyde. Så kom krigen, som han gjorde med i alle årene fra 1939–45. Hjemvendt kastede han sig straks ud i arbejdet igen og blev i 1946 leder af Jørgensby-skolen, og senere blev han leder af Kilseng-skolen, som ved indflytningen i nybygningen i Mørvig fik navnet Jens Jessen-skolen. Fra sin ungdom havde han været stærkt engageret i det danske foreningsarbejde og blev derfor efter krigen også udpeget til formand for hovedorganisationen for de danske ungdomsforeninger (SdU) og fik ligeledes sæde i SSF's hovedbestyrelse. I 1957 afløste han Niels Bøgh-Andersen på formandsposten og beklædte posten til sin død.

I kraft af sin stilling kom han til at præge det danske kulturelle arbejde i næsten alle dets forgreninger, ikke mindst fordi hans energi og viljestyrke satte ham i stand til at opnå store resultater og dermed placere både sig selv og sin sag i dagens debat.

Hermann Tychsen stod som udtryk for det slægtled af danske, der igennem Hitlertidens trængsler fastholdt troen og håbet på den politiske genforening. Sjældent har man set større inspiration og virketrang udfolde sig hos et enkelt menneske. Hans arbejde var båret af kærlighed til hjemstavnen og dens mennesker. Men det blev hektiske år, og de tærer.

Niels Erik Tyge

Tøndermarskens udviklingshistorie

Nogle hovedsynspunkter fra N. Kingo Jacobsens doktordisputats: Tøndermarskens Naturgeografi.

Over ti års arbejde i Tøndermarsken for Danmarks marsk- og vadeundersøgelser nåede i september sin foreløbige afslutning med N. Kingo Jacobsens doktordisputats. Mange af seminariets elever har i årenes løb deltaget i dette arbejde, og det har derfor været nærliggende i elevskriftet at forsøge at tegne et billede af områdets udviklingshistorie. Ganske vist er billedet endnu præget af megen usikkerhed, men Kingo Jacobssens arbejde har føjet så mange nye træk – og synspunkter – til den begrænsede viden vi havde før, at et forsøg på en syntese vil være på sin plads.

I det følgende vil jeg forsøge at opstille en grov kronologi for områdets udvikling.

15.000–8.000 f. Kr. (senglacial tid)

Istiden efterlader Vestjylland – og Nordsø-bassinet – som et landskab bestående af stærkt udjævnede morænelandskaber – bakkeøer – og smeltevandsaflejrede hedesletter. Vidå-hedesletten ligger indenfor »vores« område i *to niveauer:*

1) I læ af Møgeltønder-bakkeøen strækker der sig fra Tønder og vestpå en »højtliggende« *terrasseflade* i niveauet +1 til ÷1 m. Denne flade er under 3. istids og senglacialtidens sandstorme blevet omformet til et klitlandskab med store udblæsningsbassiner adskilt af klitrygge (se figuren).

2) Langs en linie fra Rudbøl mod Højer grænser denne ujævne flade op til den egentlige *hedeslette,* der fra en højde af ÷4 m fortsætter vestover med et fald på 1 m pr. km.

Hele den sydlige Nordsø er i denne periode tørlagt, idet havspejlet dog stiger fra niveauet ÷100 m til ÷55 m i løbet af de 7.000 år (i forhold til nutidens havspejl).

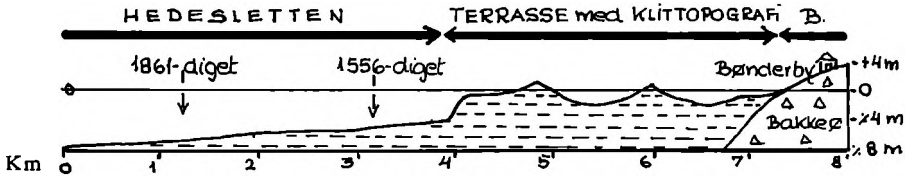

Skematisk snit gennem geest-overfladen fra Bønderby Bakkeø til Højer Forland.

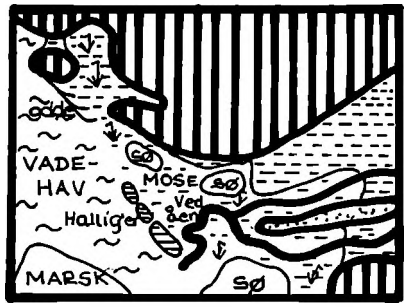

Fig. 1. Ca. år 1000 når friserne Vidåens munding og bygger værftgårde på de 3 Rudbøl-halliger og på bankerne langs Vidåens gamle løb. Havet er nået ind til Højer –Rudbøl-linien, mens området østfor endnu ligger hen som et sø- og mosefyldt deltalandskab.

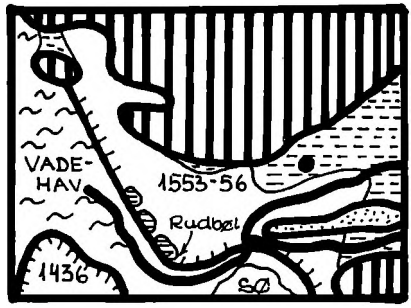

Fig. 2 I de følgende århundreder trænger havet ind over moserne og dækker disse med ½–1 m klæg. Allerede i 1436 inddiges Viding Herred-halligen og i årene 1553–56 Højer-Møgeltønder koge med Højer–Rudbøl –Lægan–Humptrup-diget.

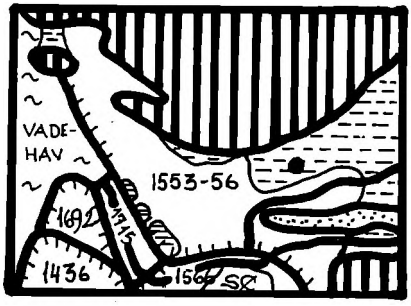

Fig. 3. Allerede i 1566 inddiges den lavtliggende, besværlige Guds kog og i 1692 og 1715 de oktroyerede koge Gl. Frederikskog og Rudbøl kog.

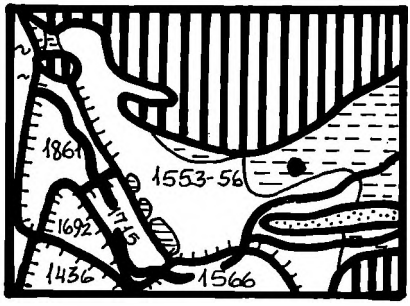

Fig. 4. Endelig inddiges Ny Frederikskog i 1860–61. Denne kog har de samme ejere som Gl. Frederikskog.

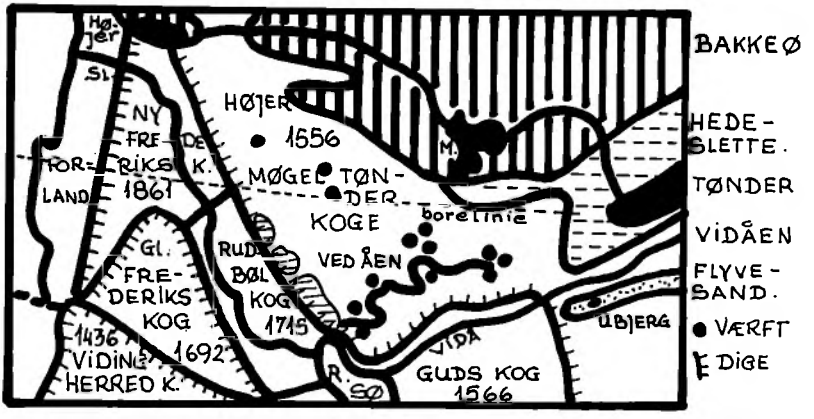

Fig. 5. Viser de forskellige koge og disses inddigningsårstal. Endvidere ses Rudbøl-halligerne og den gamle værftbebyggelse »Ved Åen«. Den stiplede, østvestlige linie angiver beliggenheden af lagprofilet næste side.

8.000–3.500 f. Kr.

I løbet af Fyrretiden stiger havspejlet yderligere, og Nordsøen omdannes til et lavvandet bassin med opragende banke-øer (bl. a. moræneøen »Doggerbanke«). I Egetidens begyndelse – ca. 5.500 f. Kr. – trænger havet via Listerdyb ind over den skrånende hedeslette, og når omkring år 3.500 f. Kr. i et niveau af ÷7 m ind til »vort« område.

Den kraftige havstigning medfører et stigende grundvandspejl, således at hedeslettens lavereliggende dele – specielt terrassens udblæsningsbassiner – forsumper og udfyldes med tørv. Denne tørvedannelse er således den faste forløber for det fremrykkende hav.

3.500 f. Kr. – 1.000 e. Kr.

Mens havspejlet hidtil er steget 5–10 mm årligt, aftager havstigningen nu stærkt – til ca. 1 mm årligt. Fra nu af opvejer havets aflejringer rigeligt havstigningen, og i de følgende årtusinder opbygger havet den nuværende kysttype ved aflejring af vadehavets vældige sandsokkel med den beskyttende klitø-række mod vest.

Havstigningen »standses« i flere årtusinder af den før omtalte høje geestterrasse langs linien Rudbøl–Højer. Vest for denne lå den havåbne »Rudbøl-bugt« med sine tykke vadesands-aflejringer, mens området øst for Rudbøl (Højer-Møgeltønder koge) endnu lå hen som et sumpet deltalandskab med talrige tørvebassiner. I løbet af denne periode opbygger tidevandet en række marskøer – »halliger« – ved Rudbøl.

1000–2000 e. Kr.

Omkring år 1000 indvandrer friserne og bygger værftgårde på Rudbøl-halligerne og på bankerne langs vidåens gamle løb (»Ved Åen«). I de følgende århundreder (1300–1500) trænger det stadigt stigende hav gennem åløb og tidevandsrender ind over det sumpede deltaland og aflejrer et 1/2–1 meter tykt lag af fed klæg. Den indre marsk er således dannet så sent som i middelalderen.

I 1556 afløses frisernes sommerinddigninger af Hertug Johann d. Ældres og Christian d. III's havdige Højer–Rudbøl–Lægan–Humptrup. Hermed afsluttes områdets udvikling som naturligt, havåbent deltalandskab, idet dige og sluse fra nu af sætter en stopper for havets fremtrængen. Efter 1556-digets bygning forskydes kystlinien år for år vestpå ved marskdannelse, og nye områder inddiges efterhånden.

Lagserierne.

Hele dette forsøg på en udredning af områdets udviklingshistorie er baseret på et enormt kortlægnings- og borearbejde. Den fundamentalt forskellige lagopbygning øst og vest for Højer–Rudbøl-diget fremgår tydeligt af den stærkt skematiserede profillinie (se figur).

Vest for diget vil boringen passere følgende lag:

1. Ca. 1 m lagdelt, sandblandet forlandsklæg.
2. Vadens 1–8 m tykke lagserie af finsand.
3. Brakvandsgytje og ferskvandstørv.
4. Hedesletten.

Dette område har ligget åbent for havets og tidevandets virken fra 4000 f. Kr. til digelukningen.

Øst for diget mangler vadens indvandrende sandmasser, og vi har følgende lagserie:

1. 1/2–1 meter fed bassinklæg (forlandsklæg i overgangsområdet).
2. Ferskvandstørv af varierende tykkelse afhængig af bassindybde.
3. Terrassefladens sandlag.

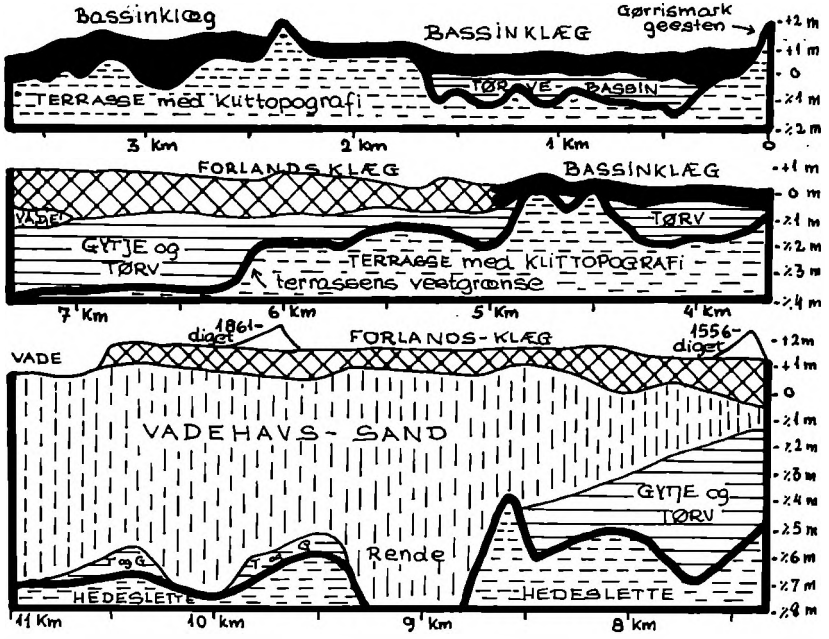

Øst-vestligt profil fra Tønder-geesten til Højer Forland (placering se fig. 5). Stærkt skematiseret efter N. Kingo Jacobsen.

Dette område er først for alvor invaderet af havet omkring 1300 e. Kr. og har selv i denne periode ligget laguneagtigt beskyttet bag Rudbøl-halligerne og Højer-tangerne – derfor den fede klæg!

Der har således i Vidåens mundingsområde siden 3. istids slutning været tale om en stadig – omend aftagende – havspejlsstigning, der dog har været underkastet mindre periodiske svingninger. Kingo Jacobsen påviser således mellem år 4000 f. Kr. og i dag 10 kraftigere stigningsperioder.

Inddigning og udnyttelse.

Områdets erhvervsstruktur er ligeledes blevet grundigt undersøgt og fremlagt i kortform. Det viser sig, at landbrugsmønstret overvejende bestemmes af ejendomsforhold, mens de stærkt varierende jordbundsforhold i denne forbindelse har ringe betydning. Mens de i 1556 inddigede marskområder hovedsagelig ejes af bønder – enten boende i marsken eller på geestranden – ejes de ydre koge (Rudbøl- og Frederiks-kogene) for en stor del af fjerntboende (byboere, udlændinge, legater o.s.v.), der som regel bortforpagter jorden for 1–2 år ad gangen. Mens bønderne i 1556-marsken efter genforeningen delvis har forladt det traditionelle fedningsbrug til fordel for en normal-dansk mejeriproduktion (kun 50% vedvarende græs), drives de ydre koge stadig udpræget ekstensivt (over 90% vedvarende græs). De ydre koge hører til »de octroyerede koge«, d.v.s. inddigninger foretaget på grundlag af en kontrakt (octroy) mellem Gottorphertugen og en kapitalstærk gruppe af embedsmænd, hoffolk og storbønder. Disse koge har fra starten af haft karakter af kapitalanbringelser og har derfor kun i ringe grad været i bondeeje. Dette præger stadig deres udnyttelse. Jordbundsmæssigt egner yderkogenes høje, sandblandede marsk sig langt bedre til pløjningsbrug end inderkogenes lave, fede, vandstandsende klægjorde, men ejendomsforholdene »har villet det anderledes«.

– – –

Hermed har jeg prøvet at fremdrage nogle få af de synspunkter om Tøndermarskens tilblivelse, som afhandlingen beskæftiger sig med. Imidlertid rummer værket i såvel tekstbind som kortmappe (med 28 fremragende kort) så meget stof, at det vil være uundværligt for geografer og hjemstavnslærere i Tønder-området.

N. Kingo Jacobsen: Tøndermarskens naturgeografi.
Folia Geographica Danica, Tom. VII No. 1. C. A. Reitzel, 1964.

H. Meesenburg.

Bageste række: Karl Damkjær, Anders Mielke, Hans Ryborg, Svend Løhde Nielsen, Heinrich Andersen, Arthur Mathiesen, Ove Thøgersen, Knud Fredberg, Johan Hansen, Friedrich Clausen.
Næst-bageste række: Peter Pedersen, Preben Nielsen, Henry Køhler, Ejvind Juhl, Asger Petersen, Henning Ranum, Egon Iversen, Reinhard Petersen.
Næst-forreste række: Sem.lektor C. Gaarde, organist M. Melbye, sem.lektor Boe Boisen, Birthe Lassen, Edel Detlefsen, Birgit Warncke, Else Andersen, Alice Jacobsen, Lis Andersen, Oda Christensen, Rosemine Jensen, Karen Vive, sem.lektor G. Japsen, sem.lektor L. Aalykke, sem.lektor Ib Kromann, sem.adj. H. Henriksen og H. Meesenburg.
Forreste række: Sem.lektor L. Adolphsen, skoleinsp. E. Brahm, sem.lektor K. Horsbøl og I. Enemark, rektor A. Nyholm, sem.lektor A. Langkilde, fru rektor I. Nyholm, sem.adj. K. Land, sem.lektor Fr. Hansen.

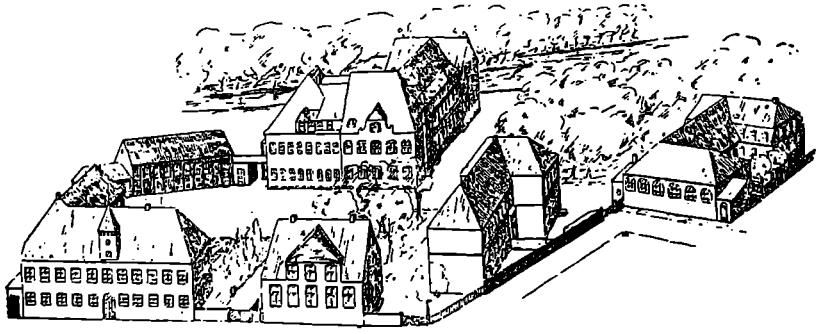

Året rundt

30. august 1963:

»Mimsefest« med modtagelse af de nye elever.

6. september:

Sportsstævne for de sønderjyske seminarier i Haderslev.

12. september:

Foredrag i elevforeningen ved fru Ingeborg Refslund Thomsen om »Sønderjysk Ungdom«.

24. oktober:

I anledning af FN-dagen taler grønlandsminister Mikael Gam på seminariet om Grønland og viser lysbilleder. Mødet arrangeret af foreningen Norden, Tønder Rotary-klub, Kvindernes fredsliga og FN-foreningen.

31. oktober:

Pastor Skou taler i elevforeningen over emnet: Du skal ikke gøre dig noget billede.

6. november:

Viceinspektør Arne Jørgensen giver instruktion for 4. klasse vedrørende ungdomsundervisning m. v.

4. november:

Forstander Poul Petersen, Blindeinstituttet, Refsnæs, fortæller om 3.- og 4. seminarieklasse om undervisning og forsorg for blinde og svagsynede børn.

21. november:

Forstander H. Mielche, Billeshave, taler i elevforeningen om »Pædagogik på en ny måde«.

28. november:

Forfatteren Tage Skou Hansen taler i elevforeningen om Morten Nielsen.

30. november:

Underholdning i elevforeningen ved 2. klasse. Derefter bal.

20. december:

Koncert i Kristkirken ved seminariets kor og orkester under ledelse af hr. Kromann og under medvirken af organist Melbye og påfølgende juleafslutning i seminariets festsal.

16. januar 1964:

Forfatteren Børge Madsen taler i elevforeningen. Emne: Hvorfor keder lærerne vore børn til døde?

31. januar:

Koncert i elevforeningen ved seminarieadjunkt K. Kromann.

1. februar:

Fastelavnsfest i elevforeningen.

14. februar:

Hr. Anders Mielke (4. seminarieklasse) fortæller i elevforeningen om en rejse til Polen.

2. marts:

Formanden for Kristelig lytter- og fjernsynsforening, pastor Th. Olesen, taler i elevforeningen om TV og radio som kulturfaktorer.

3. marts:

Kulturattaché Serguly Zhouroulev viser film og taler om kulturlivet i Sovjetunionen ved møde i elevforeningen.

2. april:

Redaktør af Flensborg Avis, C. O. Meyer, taler i elevforeningen om mindretallet i en international tid.

9. april:

Forfatteren Finn Søeborg taler i elevforeningen om »Humor og satire«.

10. april:

Musikfest under medvirken af seminariets kor og orkester under ledelse af hr. Ib Kromann og med påfølgende bal.

5. maj:

Af Danmarks lærerforenings mindelegat for lærerstandens faldne under frihedskampen tildeles der Ingrid Andersen (1. klasse) 400 kr.

Vore 25-års jubilarer

Tage Johannes Dam, dim. 1939 og samme år vikar i Bjolderup, 1941–43 vikar i Hasseris og fast ansat samme sted i 1943. Overlærer samme sted 1957 og stadsskoleinspektør i Nibe 1959. Årskursus i tysk, fransk og psykologi. Talelærereksamen 1953. Gift med Dorthea Poulsen (39). Erhvervsvejleder for Ålborg amt 1955–60. Ingen oplysninger indkommet.

Johannes Fink, dim. 1939 og samme år vikar i Rinkenæs. 1940–45 lærer ved Over Tandslet skole. 1942 gift med Ingeborg Horsløf, Brønshøj. 1949–59 skoleleder i Valsbøl, Sydslesvig. Formand for Flensborg amts lærerkreds. Medudgiver af hjemstavnslærehæftet: Sønderjylland 1953. 1959–63 førstelærer i Bjerndrup. 1963 overlærer ved Sottrup centralskole.

Friedrich Wilhelm Grimnitz, dim. 1939 og samme år vikar i Sæd, 1940 årskursus i tysk i Hamborg, 1940 gift med Marie Jessen, Tønder, derefter lærer ved forskellige skoler syd for grænsen. 1956 lærer ved Ålborg kommunale skolevæsen og senere overlærer samme steds. Faglærer i tysk ved Ålborg-Eksamens-Kursus.

Frieda Agathe Græsholm, dim. 1939. Har været vikar i Holte og i København. 1948 fast ansat samme steds. Faglærereksamen i tysk og i fransk. Død 1956.

Aage Hansen, dim. 1939, fra juli samme år tre mdrs. afsluttende sløjdlæreruddannelse på Askov Sløjdlærerskole, fra okt. 1939 til maj 1940 aftjentes værnepligten ved Kystdefensionen i København. Vikar i Augustenborg fra aug.–dec. 1940. Umiddelbart derefter aspirant og lærer i Guderup til marts 1946. Førstelærer i Stolbro til aug. 1961 og derefter skoleinspektør i Guderup. Gift 1941 med Ingrid Pedersen.

Erna Hansen, dim. 1939. Har været vikar i Valby, Augustenborg og Bolderslev. 1941 lærerinde i Fynshav. 1951 lærerinde i Horsens og 1957 overlærer samme steds. Ingen oplysninger indkommet.

Johannes Karl Hjort, dim. 1939, derefter vikar i Kegnæs. 1941 vikar i Præstkjær og senere vikar i Vejen og højskolelærer i Vinding. 1943 lærer ved Houlbjerg-Granslev centralskole og 1954 førstelærer samme steds. Ingen oplysninger indkommet.

Inger Kirstine Jensen, dim. 1939 og derefter vinterlærerinde i Gørding. 1940 lærerinde i Anslet, 1945 lærerinde i Herning og nu overlærer samme steds. Ingen oplysninger indkommet.

Else Inga Kaarsbøl, dim. 1939 og derefter ansat i Århus. 1943 fast ansat samme steds. 1943 gift med Poul Nilsson (39) og derefter ansat ved Hillerød kommunale skolevæsen.

1944 eksamen som talepædagog. 1947 ansat ved M. Mørks skole, Hillerød. 1956 årskursus i psykologi. 1956 ansat ved Lyngby-Taarbæk kommunale skolevæsen og 1958 talekonsulent samme sted. 1960 uddannelse som hørepædagog. 1961 ansat som undervisningsministeriets konsulent for undervisning af talehæmmede. Formand for Talepædagogisk Forening.

Kristine Knudsen, dim. 1939. Lærerinde i Fjelstrup 1942 og er nu overlærer i Haderslev. Ingen oplysninger indkommet.

Per Flemming Kofod, dim. 1939, samme år lærer på Hirtsholmene, indkaldt til CB-tjeneste i politiet 1940, samtidig hermed småvikariater i Aalborg omegn, hjemsendt dec. 1941 og ansat som lærer ved Statens arbejdstekniske ungdomsskoler og gjorde indtil dec. 1946 tjeneste ved Klosterheden, Råbjerg, Tårupgård, Almindingen og sidst igen ved Tårupgård ungdomsskole. Derefter ansat som heldagserhvervsvejleder i Hjørring til 1963, hvor ansættelse som konsulent for ungdomsundervisningen i Hjørring amt fandt sted .

Theodor Ludvig Mühlenhaus, dim. 1939 og samme år tysk kursus i Hamborg. 1940 vikar i Terkelsbøl. 1943 fast ansat i Gånsager. 1945–47 i interneringslejr i Fårhus. 1948 kontorist i Tønder og 1950 engelsk-tysk korrespondent i København. 1952 lærer ved den tyske privatskole i Vilsbæk pr. Kliplev. 1960 lærer i Rens. Gift siden 1951 med Elisabeth Bødtker Christiansen, København.

Poul Helge Nilsson, dim. 1939, vakancevikar ved Haraldsted skole, derefter lærer ved M. Mørks skole, Hillerød, til aug. 1950. Privatpraktiserende talepædagog indtil aug. 1954, så lærer ved Statens institut for talelidende, Hellerup, overlærer samme sted fra 1959. 1943 gift med Inga Kaarsbøl (39). 1943 faglærereksamen i sang. 1944 eksamen som talepædagog. 1950–59 formand for Talepædagogisk Forening. 1954–56 årskursus i psykologi. 1960 uddannelse som hørepædagog.

Else Ovesen, dim. 1939 og samme år årsvikar i V. Hassing. 1940 årsvikar i Skørping. 1941 fast ansat i Komdrup. 1944–45 årskursus på Lærerhøjskolen i skolekøkken og pædagogik. 1949 ansat i Kaas. 1951 ansat i Hørdum. 1958 overlærer ved Volstrup skole. Gift med skoleinspektør Svend Hertz ved samme skole.

Helge Ovesen, dim. 1939 og samme år vikar i Hals og i Skovstrup, 1940 i Frederikshavn, 1941 i Gram og i Nr. Hostrup. Lærer i Hou og 1946 lærer i Haderslev. 1956 skoleinspektør i Tårs. Ingen oplysninger indkommet.

Knud Erik Pedersen, dim. 1939. Vikar i Roskilde, Vojens, Skelde, Lysabild. Aspirant i Broager 1940. Fast ansat 1942. Gift 1943 med Bodil Damtoft, Broager. Årskursus i engelsk, dansk og naturhistorie. Kursus i England 1957. Overlærer 1958. Beskikket censor i mundtlig dansk ved realeksamen og i skriftlig dansk ved oprykningsprøven 2.–3. real. instruktør i luftmeldekorpset. Kredsfører i Broager FDF.

Christine Cathrine Petersen, dim. 1939 og derefter vikar i Gråsten. Vinterlærerinde ved Debelmose skole vinteren 39–40, derefter vikar i Bovlund, lærerinde i Uge 1941–53, dernæst lærerinde og senere overlærer i Rødekro. 1963 overlærer i

Åbenrå. 1944–45 årskursus i husholdning. 1947 gift med landbrugskonsulent Poulsen.

Peter Johannes Petersen, dim. 1939 og indtil 1941 vikar i Bovrup, Rødekro, Haderslev, Frøslev-Padborg, Edith Norries ordblindeinstitut, København. 1941 vikar i Randers. 1943 timelærer i Randers. 1945 fast ansat i Randers. 1949 konsulent for særundervisningen i Randers. 1952 skoleinspektør og ledende konsulent for specialundervisningen i Randers. 1949 gift med skoleleder Inger Hørslev Petersen. 1946–47 årskursus i psykologi og pædagogik på Danmarks Lærerhøjskole. 1947 talepædagogeksamen.

Dorthea Poulsen, dim. 1939 og samme år vikar i Hals, 1940 aspirant samme sted 1941, vikar i Aalborg 1942, timelærer 1943, fast ansat samme sted 1944 og overlærer 1958. Overlærer i Nibe 1959. Gift med Tage J. Dam (39).

Gunnar Poulsen-Vad, dim. 1939 og derefter vikar i Varde, 1940 vikar i Lund, 1941 timelærer ved Det kongelige Døvstummeinstitut, Fredericia, 1946 fast ansat samme sted. 1950 lærer ved Statens aflæserskole, 1953 overlærer samme sted, 1960 forstander for Statens Høreinstitut, København. Forfatter til en række artikler i fagblade, til en rapport vedrørende socialministeriets efterundersøgelse i 1954 af hørecentralens patienter, til »Noter til undervisning i pædagogisk audiologi« 1962 samt medforfatter til en udvidet udgave af samme 1964. Formand for »Foreningen af lærere ved statens tunghøreinstitutioner« 1955–60.

Hans A. Præstiin, dim. 1939. Vinteren 1939–40 soldat, 1940–41 vinterlærer i Jernved, 1941–48 lærer i Bovrup. 1948 førstelærer i Ballum, 1946 gift med Valborg Kaufmann, Bovrup.

Signe Ring, dim. 1939 og derefter lærerinde ved privatskolen i Høng. 1940 lærerinde ved Ansgarskolen i Slesvig. 1946 lærerinde i Herringe. Gift med Laurids Enevoldsen (38). Ingen oplysninger indkommet.

Margit Rigmor Stenderup, dim. 1939. 1941 lærerinde i Ravsted, 1943 lærerinde i Hjulby. Gift med Ritschie i USA .Ingen oplysninger indkommet.

Harald Sørensen, dim. 1939 og derefter lærer ved Rønshoved højskole, Sorø private realskole, Slagelse kommunale skolevæsen og fra 1961 praktikleder og lærer i pædagogik ved Holbæk Seminarium. Årskursus i dansk og pædagogik, erhvervsvejlederuddannelse, pædagogiske studier i Tyskland og Sverige. Foreningsarbejde indenfor Grænseforeningen, Fadderskabet for Rensborg, Slagelse Kommunelærerforening, Dansk Erhvervsvejlederforening. Skribentvirksomhed: artikler, anmeldelser m. v. i forskellige dagblade og tidsskrifter. Pædagogiske arbejder: artikler i Dansk Pædagogisk Tidsskrift, det pædagogiske tidsskrift: Profil (især særnummeret Appellen), Nordisk Erhvervsvejledning, Orientering (Unge Pædagogers specialnummer 10). Bøger: Erhvervsorientering i 7. klasse (Schønberg 1960), Realistens Muligheder (Schønberg 1961), Mål og midler i folkeskolen I og II (Gad, marts 1964). Medredaktør af serien: Pædagogisk Orientering (Gad 1965).

Siden sidst

Udnævnelser og ansættelser:

Thomas Christensen (27) skoledirektør i Tårnby.
Erik Tygesen (30) amtsskolekonsulent for Tønder amt.
Anna Kierkegaard-Hansen (32) overlærer ved øvelsesskolen i Haderslev.
Børge Glindvad (33) viceinspektør i Kalundborg.
Inger Henriksen (40) overlærer i Nordborg.
Thorvald Sinning (43) lærer i Øster Assels.
Jens Damgaard Christensen (44) overlærer i Agerskov samt amtsungdomskonsulent for Haderslev amt (halvdagsbeskæftigelse).
Holger Lauridsen (44) stadsskoleinspektør i Lemvig.
Asbjørn Bøgeskov (46) inspektør i undervisningsministeriet.
Knud Nielsen (48) overlærer i Bredebro.
Agnete Andersen (50) overlærer i Holsted.
Anton M. Pedersen (50) overlærer i Gaurslund.
Bodil Gregersen (50) overlærer i Egtved.
Svend B. Jepsen (50) overlærer i Løgumkloster.
Hans Peter Paulsen (50) overlærer i Hoptrup.
Johannes Chr. Sørensen (50) overlærer i Hadsund.
Jørn Hove Thomsen (50) skoleinspektør ved Lem centralskole.
Astrid Clausen (53) lærerinde i Ellum.
Tove Math (53) lærerinde i Snejbjerg .
Henry Raabjerg (53) førstelærer i Agerskov.
Sigrid Skovsted (53) lærerinde i Over Jerstal.
Rosa Paldrup (54) lærerinde i Vojens.
Sigfred Nyborg Christensen (57) lærer ved Grønbjerg skole.
Georg Jacevicz (57) førstelærer i Roager.
Grethe Skov (57) lærerinde i Lysabild.
Jens Lillethorup (58) lærer i Strandby.
Christian Clausen (59) førstelærer i Ellum.
Karl V. Dybdal (59) lærer i Koldby.
Torben Reber-Nielsen (59) lærer i Skovlunde.
Lisbeth Skov (59) fast ansat i Bjolderup.
Harald Alnor (60) lærer i Hoptrup.
Jens Weber Andersen (60) lærer i Kolding.
Karl-Heinrich Carstensen (60) konstitueret lærer i Gråsten.
Vilhelm S. Jakobsen (60) lærer ved øvelsesskolen i Tønder.
Karen Petersen (60) fast ansat i Gråsten.
Per Schlemann (60) lærer i Brande.
Thyra Fruergaard (61) fast ansat ved Skærbæk skole (Taulov kom.)
Knud Hansen (61) aspirant i Højer.
Paul Hartmann (61) lærer i Augustenborg.
Katharine Helligsøe (61) fast ansat i Thorning.

Henry Roesen Larsen (61) lærer ved Kristrup skole.
Peder Pjengård Petersen (61) lærer i Gredstedbro.
Mette Tyge (61) lærerinde ved øvelsesskolen i Tønder.
Bjørn Andersen (62) fast ansat i Tønder.
Mona Lisa Andersen (62) fast ansat i Tønder.
Ole Andersen (62) fast ansat i Felsted.
Laurids Borst (62) lærer i Kliplev – senere aspirant i Bov.
Else Bæhr (62) fast ansat i Slagelse.
Jytte Damm (62) lærerinde i Sønderborg.
Jens Jørgen Hellerup (62) lærer i Bjerringbro.
Leif Wedel Jensen (62) fast ansat ved øvelsesskolen i Tønder.
Arne Jepsen (62) lærer i Esbjerg.
Ib Lavendt (62) fast ansat på Thurø.
Birthe Lundblad (62) fast ansat i Næsby.
Helge Juhl Nielsen (62) fast ansat i Middelfart.
Otto Nissen (62) fast ansat i Bedsted Lø.
Kamma Riemann Pedersen (62) fast ansat i Galten.
Lis Philipsen (62) fast ansat i Ejby.
Anni Schmidt (62) fast ansat i Slebsager.
Lorens Schmidt (62) fast ansat i Slebsager.
Verner Schou (62) fast ansat i Slagelse.
Tage Simonsen (62) aspirant i Nustrup.
Grete Svendsen (62) fast ansat i Ølgod.
Kjeld Svendsen (62) fast ansat i Ølgod.
Ingrid Sørensen (62) fast ansat i Bovrup.
Niels Erik Tyge (62) lærer ved øvelsesskolen i Tønder.
Birte Frandsen (63) aspirant i Augustenborg.
Ole Jepsen (63) aspirant i Abild.
Erik Mylin (63) aspirant i Tyrstrup.
Kaj Snabe (63) aspirant i Boldershev.
Hans Preben L. Nielsen (64) aftjener værnepligten i Vordingborg.
Peter Laurids Pedersen (64) aspirant i Egernsund.
Birgit Warncke (64) aspirant ved Rønninge-Langeskov skole.

Videre uddannelse:

Nina Jensen (46) faglærereksamen i geografi.
Astrid Clausen (53) provinsårskursus i engelsk.
Andreas Krog Jensen (54) årskursus i pædagogik og psykologi på Danmarks Lærerhøjskole.
Karl Kr. Mortensen (57) årskursus i dansk.
Sigfred Nyborg Christensen (57) årskursus i geografi.
Kai Dyhrborg Geertsen (58) sløjdlærereksamen.
Christian Clausen (59) provinsårskursus i dansk.
Harald Grau-Hansen (59) årskursus i metalsløjd og flere mindre kurser i orientering.
Hans H. Lammers (59) læser til cand. mag. på Københavns Universitet.
Torben Reber-Nielsen (59) årskursus i historie.
Ernst Rønnenfeldt (59) faglærereksamen i dansk.
Karl V. Dybdal (59) provinsårskursus i dansk.
Vilhelm Jakobsen (60) sløjdlærereksamen og kursus i metalsløjd.
Erik A. Jensen (60) provinsårskursus i engelsk.
Truels Truelsen (61) afsluttende sløjdkursus.

Birthe Lundblad (62) kortere kursus i sang, musik, formning og gymnastik.

Peter Laurids Pedersen (64) religionskursus.

Afsked:

Anton Nissen (19) lærer i Døstrup – afsked med pens. 31-7-64.

Inger Enemark (23) seminarielektor i Tønder – afsked med pension 31-7-64.

Alfred Karkov (28) enelærer i Lund, Bylderup sogn – afsked med pens. 31-7-64.

Kristian Kolbye-Nielsen (28) skoleinspektør i Kastrup – afsked med pens. 29-2-64.

Aase Thomsen (50) timelærerinde i Lem – afsked efter ansøgning 31-7-64.

Else Marie Andersen (53) lærerinde i Værløse – afsked efter ansøgning 31-7-64.

Edith Aller (55) lærerinde i Nr. Felding – afsked efter ansøgning 31-10-64.

Tillidshverv:

Ingrid Schmidt Danielsen (51) medlem af Danmarks lærerforenings hovedstyrelse.

Margaret Mowton Østergaard (53) medlem af Danmarks lærerforen. hovedstyrelse.

Karl Kr. Mortensen (57) kasserer for landsbylærerforeningen, formand for Tandslet ungdoms- og idrætsforening

Kai Dyhrborg Geertsen (58) formand for ungdomsnævnet i Ugerløse.

Svend Aage Clausen (58) formand for Lysabild Skytte- og idrætsforening.

Christian Clausen (59) kasserer for Abild menighedsråd.

Harald Grau-Hansen (59) formand for Sønderborg Skakklub.

Knud Hansen (61) medlem af amtsudvalget for skoleidræt, Tønder amt.

Truels Truelsen (61) formand for Ballum idrætsforening.

Leif Wedel Jensen (62) formand for Tønder Amts Skolekoncertudvalg.

Niels Erik Tyge (62) kasserer i Tønderegnens Musikforening.

Helge Juhl Nielsen (62) medlem af førerrådet for Middelfart FDF.

Bryllup:

Rosa Møller (54) med reklamechef B. Paldrup.

Bent Skov Larsen (57) med lærerinde, frk. Lene Drost Wille.

Grete Lauridsen (62) med Kjeld Svendsen (62).

Birte Marie Thuesen (63) med Hans-Werner Frandsen.

Anni Larsen (62) med Lorens Schmidt (62).

Kamma Riemann Hansen (62) med musiker Benny Pedersen.

Jens Weber Andersen (60) med frk. Ingrid Rasmussen.

Harald Grau-Hansen (59) med frk. Else Bladt, Kegnæs.

Erik Andreas Jensen (60) med kontorassistent frk. Birthe M. Rasmussen.

Forlovelse:

Jytte Damm (62) med faglærer Eigil Toft, Randers.

Døde:

Ragnhild Schmidt (33) overlærer i Vojens – død 6-4-1964.

Hermann Tychsen (33) rektor i Flensborg – død marts 1964.

Tøndringer-Samfundets regnskab

for 1963/64

Indtægter:

Kassebeholdning pr. 18. 9. 63	kr.	593,72
Kontingenter	—	2.661,00
Annoncer	—	395,60
Salg af årsskrift	—	122,00
Renter pr. 9. 12. 63	—	3,05
i alt	kr.	3.775,37

Udgifter:

Årsskrift	kr.	2.258,10
Julelegat	—	201,00
Tryksager	—	47,25
Porto m. m.	—	14,37

Kassebeholdning pr. 25. 10. 64:

Girobeholdning	kr.	580,65	
Bankbeholdning	—	669,00	
Kontant	—	5,00	— 1.254,65
i alt			kr. 3.775,37

Tønder, den 25. 10. 64.

(sign.) *Arne Fischer.*

Ovenstående regnskab er d. d. revideret. Kassebeholdningen er afstemt med giro- og bankkonto. Intet at bemærke.

Tønder, den 28. 11. 64. (sign.) *Bo Boisen.*

Bredebro, den 7. 12. 64. (sign.) *Knud Nielsen.*

Bruhn & Knudsen

Ribe Landevej

aut. **forhandler**

H. SØRENSEN
ØSTERGADES
UR-, GULD- og SØLVVAREFORRETNING
★
OPTIK
Tønder . Telefon 2 22 81

Handelsbanken i Tønder

Filial af Aktieselskabet Kjøbenhavns Handelsbank

Tlf. 2 25 40 fl. linier

Kontorer i Højer og Tinglev

IMPORTØREN

Isenkram - Lysekroner - Lampeskærme

Emil Wolffhechel

Tønder tlf. 2 14 65

Gardiner . Trikotage . Manufaktur
Sengeudstyr

SKRIVEMASKINEN FOR ALLE – *Remington Partner* – kr. 335,–
Gerne konto

J. P. KONTORMONTERING

Tonhalle – Vestergade 1 – Telefon 2 11 52

Bageri og conditori

B. Brodersen

Østergade 45, Tønder telf. 2 20 83

Niels Bossen

PAPIR EN GROS

Nørregade 6 – Tønder – Tlf. 2 11 50

J. N. Jefsens boghandel

Telefon 2 23 41 . Tønder . Storegade 5

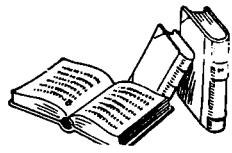

Telefon 2 13 39

Slagteri
Pølsemageri

FRENDE PETERSEN, v. seminariet

Kør FIAT
VIDA AUTO A/S
v. P. V. Hansen
Aut. Fiat-forhandler
Tønder Telefon 2 19 35

Blenners Dampvaskeri
Rullevask – Vådvask – Færdigvask
Vi kvikvasker også!
Skibbrogade 2 Telefon 2 22 68

Hvis skoene vil trække vand,
så gå til **WEGNER**
straks på stand.
Han ordner dem for dig med glæde,
så aldrig mer' de trækker væde.
Østergade 4

Johs. Bock
Manufaktur - Konfektion
Tønder Tlf. 2 11 62

Carl Tiedemann A/S
Trælast . Bygningsartikler . Brændsel . Brændselsolie
Lager: Tønder Øst – Tønder Vest **Telefon 2 10 56 – 2 10 57**

DAME- og HERREKONFEKTION – så
Brdr. Tygesen
Storegade

Skal De have
FINE PØLSER, GOD KAFFE ELLER IS –
så er det i
Kinobar
H. Nielsen, telefon 2 16 19

Quick Lunch
Hvis De ønsker at spare yderligere på vore i forvejen lave madpriser, så benyt Dem af vor rabatordning! – *Så sparer De op til 15 % af prisen!*

Laurits Duus
FRISØR
Østergade 4 – Tønder

Gælder det NYT FODTØJ
– skal det gamle ordentlig repareres
så **PETER NISSEN**
SKOTØJSFORRETNING
Eget værksted . Seminaristernes indkøbssted
Vestergade 41 . Tønder . Telefon 2 12 69

MÆLKE- OG BRØDUDSALGET
Carstensgade 19
Altid friske varer
Camma Christensen

Carsten Lorenzen jr.
Tønder – Telefon 2 18 32

Guldhorn Mineralvandsfabrik
Telefon Tønder 2 17 11

Wilh. B. Schmidt
CENTRALVARME – SANITET
OLIEFYR
Østergade 26 . Tønder . Telefon 2 28 88

Spar arbejde og tid – *lån* en Højer Bonemaskine
Højer Gulvpleje
Telefon 4 24 41
Specialfabrik for bonevoks, bonemaskiner og skrubbemaskiner

Det største udvalg i
FOTO
BRDR. LØKKE
Torvet – Tønder – Tlf. 2 15 15

Jacob Christiansen
CYKLER OG KNALLERTER
Salg og service
Carstensgade 1 – Tønder

Aktieselskabet
Tønder Kafferisteri
Tønder – Telefon 2 23 17 – 2 23 18

. . . *mælken*
med den gyldne kapsel
TØNDER MEJERI

UDSOLGTE OG NEDSATTE BØGER – *RING* HØJER 4 24 49

Bundgaards Boghandel

HØJER

★ De er altid velkommen til at se på bøger uden købetvang

– det store udvalg –

Frede Hansen:

DRENGEGYMNASTIK

(1959)

25 Dagsøvelser med Kommando,- Ridstegninger, Foto med Noter m. v. + Særtryk af Dagsøvelserne med Etui: 12 Kr. (10)
Noter til Gymnastikundervisning 3,50 (2,00)
Fodbold-Noter 2,50 (1,50)
Portofrit ved Bestilling paa Postgiro ved Indsendelse af Beløbet.

Priserne i parentes gælder kun for medlemmer af Tøndringer-Samfundet

Frede Hansen, Tønder. Giro 8107

Chr. Buch

VOR BAGER

KONDITORI – CAFE

Tlf. 2 21 14

Blomsterhandler

Fritz Johnsen

Ribelandevej 49 - Tlf. 2 25 24

Alt til faget henhørende

Gå -klædt

Chicy

v. HANS H. HANSEN

– først med teen-age-moden

Den friskbrændte kaffe
får De hos

TYGESEN

TOBAKSVARER . VINE . Alt i TØRKOST

Thomas Tygesen, ved seminariet

Hans H. Petersen

URE og OPTIK

Vestergade 27 – Tønder – Tlf. 2 17 07

KIOSKEN

TØNDER ØST

Telefon 2 13 78

Henny Bødker
Damefrisør
Vestergade 61 . Tønder . Telefon 2 15 42

VI LEVERER OGSÅ GERNE TIL DEM
M. A. Meyer
Kolonial . Kaffe . Vine
Carstensgade 26 Telefon 2 20 29

PHILIPS FJERNSYN
- det er klart...
Køb det hos
NISSEN-SØLSTED
Telefon 4 13 16

Tønder Musikhandel
Østergade 20
Fører alt i musikinstrumenter og -tilbehør

De sidste nyheder i kjoler, overtøj og lingeri findes altid i
Damehuset
Vestergade 23

Tønder og Omegns Bank A/S
Telefon 3 20 08 - 10

Køb Deres STRIKKEGARN - STRØMPER og UNDERTØJ hos
J. A. Krogh
Vestergade 65 Tlf. 2 16 42

Indramning af billeder
bedst og billigst hos
Glarmester Bohde
Østergade 20, Tønder

Smukt hår - - så
Tonhalle Salonen
Damefrisør M. Scheelke
Vestergade 1, Telefon 2 15 41

Gælder det service, smøring eller vask
så mekaniker K. FREDERIKSEN
CALTEX
TØNDER - Tlf. 2 14 43

TONHALLE FOTO

1 minut pasfoto 7,50
3 pasfoto, næste dag..... 7,50
Den populære serie 8 22,00
Atelier-brudeserie 25,00
Hjemmefoto, børn, fester, stk. 1,50

Ingen ventepenge, ingen kørselsudgifter.

Bestil venligst tid.

Atelieret åbent hver søndag kl. 15–17.

Vestergade 1 – Tønder – Tlf. 2 19 33

Frisørmester **E. HANSEN**

Østergade 55

Hårvask og fønbølgning

Dameklipning

P. L. DINSEN A/S

BRÆNDSELSFORRETNING

Korn . Foderstoffer . Kunstgødning

Mellemgade 5 Tønder Telefon 2 21 16

Tønder Landmandsbank A/S

Telefon 2 21 63

Vekselkontor ved grænseovergangen i Sæd og Rudbøl

Langes tapet og farve

Alt i linoleum – stoftryk –
porcelæns- og oliemaling
– brænder også porcelæn

Østergade 11, tlf. 2 27 60

FODTØJ

så går man til

Anker Holst

Landsdelens største specialmagasin

Den danske Landmandsbank

AKTIESELSKAB

Tønder afdeling **Telefon 2 21 22 (fl. linier)**

Christian Petersen

HERRE-HUSET

Vestergade 18 Tønder Telefon 2 11 56

har alt i herre- og drengetøj

Gælder det tørkostbordet

så

Østergades viktualieforretning

Østergade 14

PFAFF SYMASKINER

Østergade 50 Tlf. 2 10 64

Prøv

BODILS

hjemmelavede konfekt og kaffe

Storegade 7, tlf. 2 19 00

Orbesen & Co.

MANUFAKTUR

Storegade 28 Tlf. 2 20 68

Tobakshandler

RAVN

Stort udvalg i piber og Ronson

Storegade 26

Nye vogne
God betjening
dag og nat
VW-bus med og
uden fører

Holgers lillebiler
TELEFON 21544

H. SANDAGER KRISTENSEN – Lærkevej 1 – Tønder

Schlüters frugthandel

v. *H.H . Møller*

Vestergade 54

FRUGT OG GRØNT

Anna & G. Bober

Salon for moderne hårpleje

Vestergade 22 . Tønder . Tlf. 2 21 05

HANS IVERSEN

Isenkram - Glas - Porcelæn

Vestergade 6 Tlf. 2 16 54

VIN køber man hos

ERIK HANSEN

Vestergade 24 - Tlf. 2 27 34

Det er i

Cafeteria

Vestergade 78

De får en god kop kaffe

Støt vore annoncører
- de støtter os!

AUTORISERET Ford FORHANDLER

C.F. DELA A/S

Ribelandevej 54 **Telefon 2 22 33**

HAFNIA

Liv- og skadeforsikring

Inspektør Svend Poulsen

Markgade 25 – Tlf. 2 10 60

Tønder Gulvbelægning

v. snedkermester H. Jürgensen

Telefon 2 16 78

Restaurationen

»HOS FRIDA«

Lambrecht

Skibbrogade 6

Musikbox Tlf. 2 13 29

Turistbusser: 17 – 27 – 31 personer

Lillebiler m. og u. fører – 5–8 personer

Telefon 2 16 23

Leopold Christiansen

L. P. Dethlefsen

Kolonial - Delikatesser - Vin

Telefon 2 10 51

Det bedste WIENERBRØD

og de bedste KAGER fås ved

bager Christensen

»Café Skau«

Vestkysten

... avisen med de mange gode sider

SKAKS køreskole

Rekord, Folkevogn og Scooter

Tønder tlf. 2 21 29

Ballum tlf. 4 63 12

Købmand **Aksel E. Andersen**

Kolonial - Delikatesser

Østergade 46 Tlf. 2 10 54

Tønder Sparekasse

STIFTET 1820

PRØV

Bager Hansens

lækre wienerbrød og berliner

Østergade 24

Kaysens kaffe

– kendt som den bedste

Østergade 33 – Tlf. 2 11 67

Gælder det skolebøger, skolemateriel, fyldepenne, kuglepenne, pencils

gå til **Andersen & Nissen**

BØGER . PAPIR . KUNST

Storegade 26 . Tønder . Telefon 2 13 42

Tharben Hansen

Centralvarme – Oliefyr – Sanitet

Spikergade 6 – Telefon 2 14 75
Tønder

Gustav Rothes bogtrykkeri

Grundlagt 1876

Søndergade 8 Telefon 2 11 01

Ure, optik, guld- og sølvvarer i Tønder amt fra

Brdr. Hansen 1/5

Storegade 23 . Tlf. 2 12 32 . *Bedste reperationsværksted*

KØD - FLÆSK - PÅLÆG

– – så slagter

Albrechtsen

Østergade 22 – Telefon 2 21 60

AKSEL MICHELSEN

Strucksallé 5

Tønder telefon 2 11 11 – 2 11 12

Børges Vinduespolering

Glarmesterforretning og billedindramning

Tønder, tlf. 2 11 25 — Værksted: Kobbergade

Flora

BLOMSTER - KRANSE - DEKORATIONER

Østergade 59 — Tlf. 2 12 38

El-installator

Svend Kirchheiner

Vestergade 7

Telefon 2 20 45

Møbelhåndværk . Møbelpolstring fra egne værksteder

SNEDKERMESTER

Hans Outzen

TØNDER

HO MØBLER

Forretningen, hvor man kommer – og kommer igen

ISENKRAM . GLAS . PORCELÆN

Nic. Andresen A/S

Telefon 2 11 72

Farvehandler

PETER *Jacobsen*

Storegade 16 – Telefon 2 23 68

Tønder Andelsslagteri's Udsalg

Vestergade 72

Telefon 2 17 30

MANØ

KOLONIALVARER

Telefon 2 14 66 — Vestergade 74

KOM IND OG SE

Sønderjyllands største

UDVALG I PIBER

Reparationer kan udføres på eget værksted

Johannes **PETERSEN**

Storegade 12

Bents køreskole

Ndr. Landevej 33, Tønder

Telefon 2 26 85

Textilhuset
Erik Tygesen
Østergade 5, Tønder, tlf. 2 19 65
Specialmagasin for boligtextiler

El-installatør
Riber Jensen
Storegade 14, Tønder, telefon 2 13 11

H. Jacobsen
SELVBETJENING
Kolonial, spirituosa og tobak
Østergade 13
Tlf. 2 12 42 3 % rabat

P. RIGGELSEN A/S
Østergade 54
Tønder

O. JORDT
Entreprenør- og vognmandsforretning
Tønder – Telefon 2 26 26 – 2 26 27
Arbejde udføres med bulldozers, gravemaskiner og traktorer
Vej- og støbematerialer leveres fra egne værksteder

Alt i EL.
W. Eichler
Tønder

Heine Christiansen
Alt i kolonialvarer og konserves
Slotsgade 1

P. A. JENSEN
Nu selvbetjening
Strucksalle 4

Hold Dem til Volvo - den holder til Dem
VOLVO
AUTOGÅRDEN TØNDER
TELEFON 2 23 34

Ralf Jessen
Bageri og konditori
Østergade 38, telefon 2 13 57
Prøv vort første-klasses bagværk til en rimelig pris. Morgenbrød bringes.

B. P.-Service
Station både på Torvet tlf. 2 23 45
og på Kongevej tlf. 2 10 70